

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансового менеджменту та страхування

ПОКОЩАН Марія Володимирівна

**Фінансування соціального захисту та
соціального забезпечення в Україні / Financing
the social protection and social security in Ukraine**

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
СЗм-21
М. В. Покощан

Науковий керівник:
к.е.н., Г. М. Кулина

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **О. В. Кнейслер**

ТЕРНОПІЛЬ - 2020

Анотація

Покошчан М. Фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 232 “Соціальне забезпечення”. – Західноукраїнський національний університет. Факультет фінансів та обліку. – Тернопіль, 2020.

Висвітлено сутність, функціональне призначення та роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави. Розкрито джерела та моделі фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення. Проведено ґрунтовний аналіз сучасного стану фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення. Оцінено динаміку та структуру джерел фінансування соціального захисту та соціального забезпечення. Запропоновано перспективи розвитку соціального захисту та соціального забезпечення, а також його фінансового забезпечення. Оцінено позитиви світового досвіду фінансування соціального захисту та соціального забезпечення та обґрунтовано можливості його апробації у вітчизняну практику з метою покращення добробуту населення

Ключові слова: бюджетне фінансування, видатки, державний бюджет, місцевий бюджет, соціальний захист, соціальне забезпечення, фінансування.

ANNOTATION

Pokoshchan M. Financing of social protection and social security in Ukraine. – Manuscript.

Research on obtaining the educational and qualification level of a master's degree in specialty 232 “Social Security”. – West Ukrainian National University. Faculty of Finance and Accounting. – Ternopil, 2020.

In the research paper reviewed functional purpose and role of social protection and social security in the state economic system. Sources and models of financing social protection and social security of the population are revealed. Has been made the detailed analysis of the current state of financing of social protection and social security of the population. The dynamics and structure of sources of financing of social protection and social security are estimated. Prospects for the development of social protection and social security, as well as its financial security are proposed.

Key words: budget financing, expenses, state budget, local budget, social protection, social security, financing.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	7
1.1. Економічна сутність, функціональне призначення та роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави.....	7
1.2. Фінансування соціального захисту та соціального забезпечення: джерела та моделі.....	16
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	26
2.1. Сучасний стан фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні	26
2.2. Аналіз динаміки та структура джерел фінансування соціального захисту та соціального забезпечення.....	377
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	511
3.1. Перспективи розвитку соціального захисту і соціального забезпечення в Україні та його фінансового забезпечення.....	511
3.2. Позитиви світового досвіду фінансування соціального захисту та соціального забезпечення та можливості його апробації у вітчизняну практику.....	60
0	
Висновки до розділу 3	700
ВИСНОВКИ.....	711
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	766
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В економічній системі держави соціальний захист та соціальне забезпечення завжди відігравали провідну роль у гарантуванні добробуту громадян, особливо це стосується тих, які є найменш захищеними від дії різного роду соціальних ризиків і загроз. Водночас, система соціального захисту та забезпечення населення обумовлюється і залежить від соціальної політики держави, рівня її розвитку. Однією з найвагоміших складових зазначеної системи є її фінансове забезпечення. Адже сучасні виклики і обмежені фінансові можливості держави потребують визнати об'єктивною необхідністю формування дієвого соціального захисту та соціального забезпечення як пріоритетного напрямку у державній політиці реалізації найважливіших суспільних потреб через пошук й апробування різноманітних джерел його фінансування.

В Україні реалізація ефективної соціальної політики та розбудова сфери соціального захисту та соціального забезпечення належить до пріоритетів національного, суспільного, культурного і духовного відродження та обумовлює необхідність державної участі через механізми регулювання й фінансового забезпечення. Разом із тим, нині простежується тенденція зниження ефективності й результативності проведених заходів у зазначеній сфері, низькій якості тих соціальних послуг, які надаються. Вимагають перегляду вироблені стереотипи щодо бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення і перехід на нові форми й методи фінансового забезпечення, які дозволяють ефективно реалізувати соціальну підтримку й соціальну допомогу у відповідності до кращих світових практик, забезпечуючи гідні умови життєдіяльності й рівень матеріального забезпечення громадян.

Тому комплексна розробка теоретичних і практичних питань з реалізації соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, а також розробка та реалізація шляхів забезпечення ефективного його фінансування в Україні, на

сьогодні, варто оцінювати як одне із пріоритетних завдань у загальній системі заходів щодо оптимізації державної системи соціального захисту населення.

Теоретико-методичні засади соціального захисту та соціального забезпечення населення та пошук шляхів удосконалення його фінансування розглядались у працях таких вітчизняних науковців і практиків, як: А. Балашов, Л. Баранник, О. Гайдей, І. Гнидюк, С. Дідик, О. Жук, О. Кириленко, Т. Кір'ян, А. Клименко, О. Кнейслер, М. Кропивницький, Л. Лисяк, З. Лободіна, М. Мальований, Г. Миськів, А. Огінська, Л. Осіпова, В. Плахтій, А. Рудик, І. Сидор, О. Степанова, А. Хомутенко та інші.

Враховуючи теоретичну та практичну цінність сучасних досліджень соціального захисту та соціального забезпечення та їх розвитку в Україні, особливої уваги заслуговують подальші ґрунтовні науково-практичні розробки, присвячені питанням підвищення ефективності їх фінансування, переходу до повноцінного й ефективного самострахування та недержавного пенсійного забезпечення. Важливість цієї проблеми та недостатній рівень її розробки обумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, зумовили її актуальність, практичну та теоретичну значимість.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-прикладних засад фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, оцінка рівня видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також визначення перспектив розвитку й підвищення ефективності фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- дослідити економічну сутність, функціональне призначення та роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави;
- визначити джерела та моделі фінансування соціального захисту та соціального забезпечення;

- провести аналіз сучасного стану фінансування соціального захисту та соціального забезпечення;
- оцінити динаміку та структуру джерел фінансування соціального захисту та соціального забезпечення;
- окреслити перспективи розвитку соціального захисту та соціального забезпечення, а також його фінансового забезпечення;
- оцінити позитиви світового досвіду фінансування соціального захисту та соціального забезпечення та обґрунтувати можливості його апробації у вітчизняну практику.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретико-прикладні аспекти фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Методи дослідження. При обґрунтуванні теоретичних засад фінансування соціального захисту та соціального забезпечення використані такі методи наукового дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний, теоретичне узагальнення та інші. У процесі аналізу прагматизму фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні застосовані наступні методи наукового дослідження: аналітичний, графічний аналіз, порівняння, групування, комплексний підхід та інші. При визначенні напрямків удосконалення фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні використані методи прогнозування, узагальнення, комплексний підхід, групування та інші.

Теоретико-інформаційну базу дослідження складають законодавчі акти та нормативно-правові документи України, аналітичні матеріали Міністерства соціальної політики України та Державної казначейської служби України, монографічні дослідження, наукові статті, матеріали науково-практичних

конференцій, навчальна література, що стосуються питань соціального захисту та соціального забезпечення та механізмів його фінансування.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-прикладних засад фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, із врахуванням світового досвіду окресленні шляхів удосконалення його фінансового забезпечення з метою підвищення ефективності реалізації соціальної політики держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за результатами аналізу динаміки та структура джерел фінансування соціального захисту та соціального забезпечення визначено напрямки удосконалення зазначеного процесу.

Апробація результатів дослідження. На підставі матеріалів дослідження опубліковано дві наукові праці в збірнику студентських наукових праць “Актуальні питання теорії і практики фінансового менеджменту, фінансових ринків та соціального забезпечення”.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. У першому розділі дослідження з’ясовано економічну сутність, функціональне призначення та роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави, досліджено джерела та моделі його фінансування. У другому розділі проаналізовано сучасний стан фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні та оцінено динаміку та структуру джерел його фінансування. У третьому розділі випускної кваліфікаційної роботи визначено шляхи удосконалення фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні із врахуванням світового досвіду.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 63 сторінках комп’ютерного тексту. У ній містяться 8 таблиць та 9 рисунків. Список використаних джерел налічує 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Економічна сутність, функціональне призначення та роль соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави

Соціальний захист і соціальне забезпечення населення упродовж еволюції соціуму завжди виступали індикаторами соціального розвитку держави та якості життя її громадян. Адже ефективна їх організація гарантує стабільність у суспільстві та належний рівень життєдіяльності й матеріального забезпечення населення. Формування ефективної системи соціального захисту й соціального забезпечення в економічній системі держави завжди перебувало в колі інтересів як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Це можна пояснити їх важливістю для економіки, так і для суспільства в цілому.

Зачасту під соціальним захистом розуміють законодавчо закріплену допомогу найбільш бідним і соціально незахищеним верствам населення, до яких відносять пенсіонерів, дітей, інвалідів, багатодітні сім'ї тощо. У свою чергу, соціальне забезпечення поширюється на все населення країни без винятку і є не лише механізмом подолання наслідків соціальних ризиків, а й системою, яка забезпечує соціальну стабільність кожному члену суспільства від народження до його смерті та незалежно від його належності до тієї чи іншої верстви населення [27, с. 6].

Зупинимось детальніше на розгляді економічної сутності зазначених понять з метою виявлення їх сутнісних ознак і характеристик. У цьому контексті відзначимо, що семантичні особливості слів «захист» та «забезпечення», які подано у додатку А, дають можливість стверджувати, що:

1) досліджувані терміни позначають різні дії, а тому поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» не можна ототожнювати;

2) дефініція «захист» має більш широкий зміст, оскільки «охороняє від небезпечних дій», тобто виконує превентивну функцію, у той час як «забезпечення» розглядається як процес забезпечення людини через надання «матеріальних засобів, які забезпечують можливість до існування».

Загалом поняття соціального захисту населення досить широке і охоплює тією чи іншою мірою усі верстви населення. Так, воно уособлює систему державних гарантій щодо забезпечення прав громадян на соціальну допомогу і підтримку: право на працю, освіту, житло, відпочинок, безпечне довкілля, охорону здоров'я, достатній життєвий рівень, безпечні умови праці, заробітну плату, не нижчу за мінімально встановлені стандарти, надання матеріальної допомоги жінкам у період вагітності і пологів, допомоги у зв'язку з народженням дитини, допомоги на догляд дитини до досягнення нею трирічного віку, а також допомоги на дітей, які з тих чи інших причин позбавлені батьківського догляду і перебувають під опікою чи піклуванням, допомоги на дітей самотніми матерями, а також державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям залежно від майнового стану та сукупного доходу сім'ї та інші соціальні права людини.

Оскільки реалізується соціальний захист державою через встановлені в законодавчому порядку соціальні гарантії та економічний механізм, його окреслюють як:

1) державну підтримку певних категорій населення, які можуть зазнавати негативних впливів ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активно частини населення, забезпечення прийняття для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів [45, с. 133];

2) як систему державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [6].

В. Рудик тлумачить соціальний захист населення як «систему заходів економічного, організаційного та правового характеру, що реалізується державою щодо громадян, які у зв'язку з настанням соціального ризику потребують матеріального забезпечення (допомоги)» [53]. У пропонованому автором визначенні акцентується увага лише на компенсаційному характері соціального захисту.

З управлінської точки зору соціальний захист населення трактує В. Антропова, розуміючи під ним «систему управління соціальними ризиками з метою компенсації втрат, зниження чи попередження їх впливу на процес розширеного відтворення населення», що найбільш повно розкриває його зміст. Адже захист має не лише компенсаційний, а й превентивний характер, його головне призначення – упередження бідності у суспільстві.

З точки зору М. Мальованого, можна виокремити наступні підходи до трактування сутності дефініції «соціальний захист», до яких належать [40, с. 47-53]:

- соціальний захист як функція держави (суспільства);
- соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів тощо;
- соціальний захист як система інститутів, заходів, гарантій, засобів тощо;
- соціальний захист як діяльність (підтримка) держави;
- соціальний захист як інститут.

В додатку Б подано систематизацію наукових підходів до тлумачення сутності поняття «соціальний захист» з окреслених підходів.

На нашу думку, економічну сутність соціального захисту доцільно розглядати з інституційного підходу, за якого його трактують як систему соціальних інститутів та інституцій, що забезпечують формування та організацію безпечного соціально-економічного розвитку, використовуючи елементи системного підходу. Саме інституційний підхід дозволяє вирішувати міждисциплінарні проблеми при тлумаченні категорії «соціальний захист», враховуючи нерозривний зв'язок з соціальним розвитком та економічними системами. Як зазначають О. Кнейслер та О. Камінська, трансформаційні процеси, які відбуваються в певному сегменті ринку, спрямовані на інституціоналізацію його інфраструктури через закріплення встановлених правил і норм функціонування інституційних одиниць інфраструктури ринку у неформальних інститутах (традиціях і звичаях ділового обороту суб'єктів ринку) [28, с. 195]. Відповідно до окресленого:

1) соціальний захист існує у нерозривному зв'язку з суспільством і економікою і перебуває у постійному розвитку як соціально-економічний інститут;

2) загальна еволюція соціального захисту характеризується поступальним рухом, кожен наступний етап якого супроводжується розширенням об'єктів, суб'єктів, видів, форм і методів надання соціального захисту, при цьому періодичні негативні зміни у самій системі виникають переважно внаслідок обмеженості ресурсів (економічна криза, демографічна криза, війна тощо) в певний період часу;

3) незважаючи на всезагальність системи соціального захисту, слід розуміти, що її постійно діючою основою залишатиметься допомога, яку в різних формах надають менш захищеним верстам населення;

4) основними чинниками, які впливають на процеси розвитку системи соціального захисту є біологічні, економічні, культурні, соціальні, політичні, релігійні, ідеологічні і наукові. Кожен з цих чинників в певний момент

розвитку системи соціального захисту може бути превалюючим, визначаючи основні контури діючої системи;

5) соціальний захист завжди носитиме системний характер, оскільки при реалізації своїх функцій перебуває в тісному взаємозв'язку з різноманітними соціально-економічними системами;

6) соціальний захист є невід'ємною складовою загальної системи життєзабезпечення суспільства, а тому історично відповідає рівню розвитку і ресурсним можливостям конкретного суспільства [3, с. 303].

Таким чином, соціальний захист включає в себе інститути й інституції (інституціональне середовище), які оточують людину протягом її життя: традиції, історичний досвід, норми поведінки, державні установи, муніципальні і приватні організації тощо. Сформоване і прогресуюче інституціональне середовище створює такі умови, за яких стають можливими інвестиції у фізичне, психологічне, соціальне здоров'я людини, його природний капітал, рівень його освіти.

Враховуючи вищенаведений критичний аналіз наукових досліджень та основні особливості категорії «соціальний захист», узагальнюючи наявні дефініції та використовуючи інституціонально-системний підхід, наведемо власне авторське визначення даного поняття, згідно якого під соціальним захистом варто розуміти систему соціальних інститутів і інституцій, яка характеризується сукупністю функцій, принципів, соціальних норм, організацій і впливає на становлення стійких форм соціальної поведінки та дій людей.

Її значення полягає в тому, щоб за допомогою нормативно-правових, економічних, соціально-психологічних, організаційно-технічних засобів, з одного боку, створити сприятливі соціально-економічні умови для всебічного розвитку людини, як соціального, культурного та економічного індивіду, а, з іншого боку, гнучко реагувати на зміни в соціально-економічній системі, запобігаючи виникненню різного роду соціальних ризиків або мінімізуючи їх наслідки для людини.

При цьому, система соціального захисту – це сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльності різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих [31, с. 268].

Що стосується соціального забезпечення, то воно передбачає захист від життєвих ризиків, втілюється у фінансовому механізмі перерозподілу доходів і сприяє економічному розвитку і стабільності в державі, а також відображає віру суспільства в цінність соціальної справедливості [35; 59]. Більше того, під соціальним забезпеченням розуміють одну з правових форм матеріального забезпечення у старості, при непрацездатності, в разі настання інвалідності, хвороби, втрати годувальника і в інших випадках, встановленим законом.

Погоджуємось із твердженням Н. Болотіної, яка під соціальним забезпеченням розглядає організаційно-правову діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального утримання, обслуговування, надання медичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел осіб, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров'я, або засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців; суттю такої діяльності є намагання держави забезпечити матеріальні витрати особи, які спричинені не будь-якими причинами, а саме обставинами, котрі у світовій практиці були згруповані і отримали спеціальний термін – соціальні ризики, саме вони є наріжним каменем соціального забезпечення [6, с. 33].

О. Кочемировська та О. Пищуліна визначають соціальне забезпечення як систему державних заходів щодо надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зниження або запобігання негативного впливу соціальних ризиків на осіб, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [40, с.18].

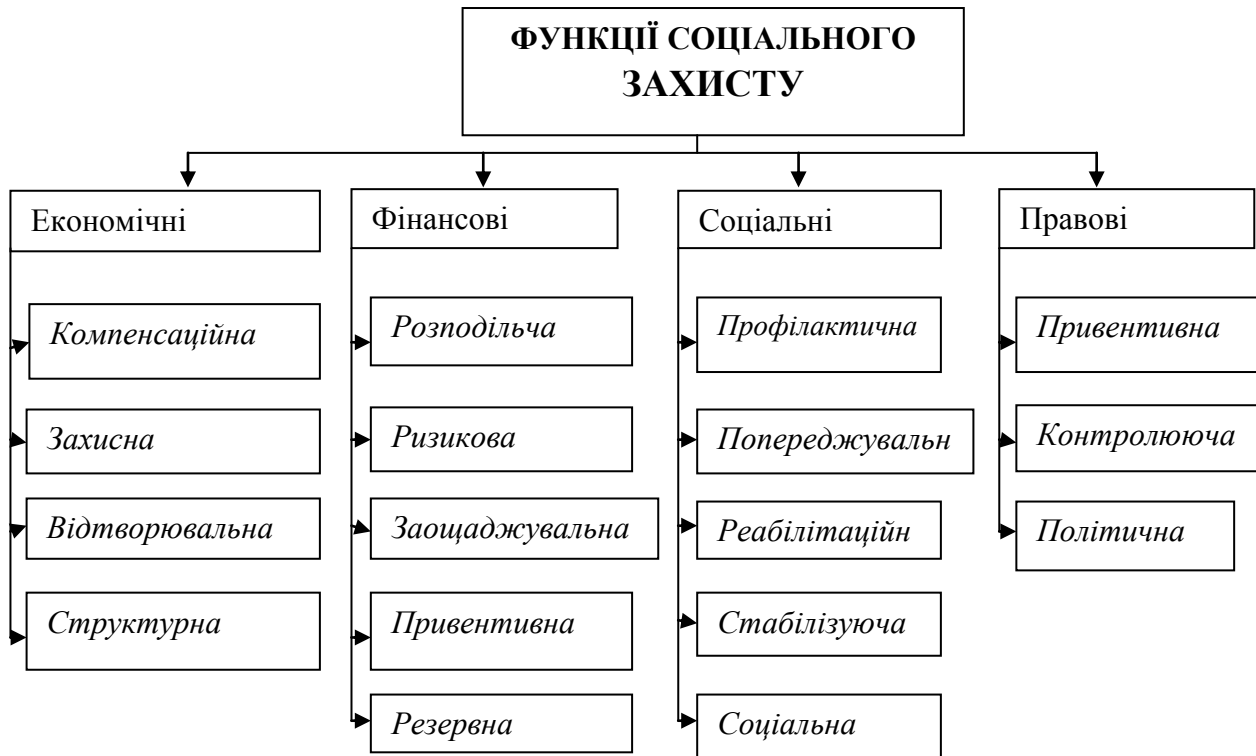
Б. І. Сташків підкреслює, що соціальне забезпечення – це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом

чи договором зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів для існування [59, с. 24-25].

Сфера соціального забезпечення охоплюється виплатою громадянам пенсій, допомог у разі тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин тощо та соціальним обслуговуванням, що включає соціальну підтримку, надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації громадян, які перебувають у важкій життєвій ситуації.

Кінцевою метою соціального захисту та соціального забезпечення громадян є надання можливостей усім членам суспільства, незалежно від соціального походження, національності чи раси, вільно розвиватись і реалізовувати свої здібності. З іншої точки зору, вони дозволяють запобігати соціальній напруженості та гарантують підтримку стабільності в суспільстві, яка виникає у зв'язку із майновою, расовою, культурною, соціальною нерівністю. Все це розкривається основними функціями, які вони виконують у соціумі. Їх подано на рис. 1.1

Так, як видно з рис. 1.1 і враховуючи те, що соціальний захист і соціальне забезпечення є суспільними інститутами, їх функції можна згрупувати, виходячи з їх економічних, фінансових, соціальних та правових аспектів, на економічні, фінансові, соціальні та політико-правові. Вони спрямовані на забезпечення реалізації основної мети соціального захисту та соціального забезпечення – захисту людини від різного роду соціально-економічних ризиків з метою створення умов для життєдіяльності людини у соціальному, культурному та економічному середовищі.

Рис. 1.1. Функціональне призначення соціального захисту та соціального забезпечення в економічній системі держави*

* Розроблено автором самостійно.

Досягненню поставленої мети сприяють також основні завдання соціального захисту та соціального забезпечення, до яких відносимо:

- 1) боротьбу з бідністю та демографічною кризою;
- 2) підвищення добробуту населення через попередження та мінімізацію дії наслідків соціальних ризиків;
- 3) сприяння соціальному та економічному розвитку;
- 4) зменшення соціальної нерівності;
- 5) стимулювання розвитку соціального партнерства;
- 6) поліпшення фізичного та духовного здоров'я людини [40, с. 48].

Конкретизація завдань і цілей залежить від рівня розвитку суспільства, економічного потенціалу держави, менталітету нації тощо, а їх реалізація забезпечується суб'єктами соціального захисту, до яких відносять: індивіда;

домогосподарство; державу (в особі різноманітних її органів); підприємства, установи та організації (незалежно від форми власності); громадські об'єднання (у т. ч. благодійні організації); міжнародні організації, діяльність яких спрямована на забезпечення соціального захисту.

Таким чином, соціальний захист і соціальне забезпечення реалізуються на різних індивідуальному, колективному та державному рівнях, а основними формами їх прояву є соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальна допомога.

Так, соціальне забезпечення як окрема форма соціального захисту охоплює систему заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення у разі виникнення соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття тощо), певних категорій населення (наприклад, державні службовці, військовослужбовці тощо), а також державне забезпечення соціальних гарантій усього без винятку населенню країни [32, с. 40]. Загалом вітчизняне законодавство не містить визначення поняття «соціальне забезпечення». Натомість, статтею 46 Конституції України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом .

Щодо соціального страхування, то його провідна роль полягає в тому, що:

- по-перше, в цій формі з самого початку закладені принципи та зосереджені механізми, які дають змогу забезпечити дотримання інтересів всіх суб'єктів трудових відносин (працівника, держави та роботодавця);
- по-друге, соціальне страхування вирішує цілий ряд важливих завдань, які відповідають цілям соціально-орієнтованої ринкової економіки: компенсація втраченого доходу внаслідок настання страхового випадку, захист від бідності, мотивація працівників до самозахисту тощо;

- по-третє, соціальне страхування дає змогу зберігати та підтримувати основні характеристики ефективної заробітної плати (справедливість відносно: цін зовнішнього і внутрішнього ринків праці, цін ринку споживчих товарів і послуг тощо) [25, с. 47].

У загальній системі соціального захисту соціальна допомога є одним із самостійних видів матеріального забезпечення непрацездатних громадян, малозабезпечених домогосподарств, домогосподарств з дітьми та інших осіб. Під нею розуміють гарантовані, врегульовані нормами права, разові або періодичні виплати соціального характеру, зокрема набір товарів і послуг, що надається з метою матеріальної підтримки громадян, які внаслідок певних соціальних випадків, передбачених законом, потребують такої допомоги. Незважаючи на різні форми соціального захисту, принципи їх функціонування, вони утворюють трирівневу систему, яка дає змогу досягнути повного охоплення населення країни та забезпечення йому економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав. При цьому важливого значення набуває питання фінансування цих форм соціального захисту, що обумовлюється як джерелами фінансування, так і процесом отримання соціальних виплат.

1.2. Фінансування соціального захисту та соціального забезпечення: джерела та моделі

Успішна реалізація соціального захисту та соціального забезпечення залежить від рівня соціально-економічного розвитку держави, можливостей її фінансового забезпечення соціальних програм і проектів, соціальної свідомості та відповідальності учасників економічних процесів. При цьому відзначимо, що фінансування соціальних заходів є однією з головних статей витрат бюджету будь-якої країни тому, що будь-які трансформації спрямовані на формування соціально-орієнтовної економічної системи.

Україна доєдналась до тих країн, для яких діяльність держави у сфері соціального захисту та соціального забезпечення своїх громадян через фінансування соціальної сфери має надзвичайно важливе значення. Це обумовлено як різким падінням доходів переважної більшості населення під час кризових явищ в економіці, так і традиційно орієнтацією громадян на одержання соціальних послуг саме від держави.

Варто наголосити, що поняття «фінансове забезпечення» розглядають як складова фінансового механізму, який направлений на формування та використання фінансових ресурсів в процесі діяльності різноманітних суб'єктів фінансових відносин. Його реалізація відбувається через «відповідні системи фінансування, яке може здійснюватися через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування» [4, с. 8-10; 26, с. 59.]

Що стосується фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення населення, то його визначаємо як систему грошових відносин розподільчого характеру, в процесі яких за рахунок податків та спеціальних внесків формуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, які в подальшому використовуються на фінансування соціальних виплат і допомог [46; 49]. Відтак, процес фінансового забезпечення умовно можна поділити на два етапи (див. рис. 1.2):

- 1) формування фондів фінансування соціальних програм і проектів у контексті забезпечення соціального захисту населення;
- 2) використання фінансових ресурсів на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Варто підкреслити, що під джерелом фінансування соціального захисту та соціального забезпечення слід розглядати бюджетні та позабюджетні фонди грошових коштів, які забезпечують фінансовими ресурсами та звідки черпаються фінансові ресурси. При цьому поняття фонд слід розуміти як кошти, акумульовані на спеціальному рахунку і призначені на конкретні цілі.

Рис. 1.2. Процес фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення*

* Розроблено автором самостійно.

Так, основним джерелом фінансування соціального захисту та соціального забезпечення є валовий внутрішній продукт (ВВП), в процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

Державне фінансування соціального захисту здійснюється як через безпосередню виплату різного роду соціальних допомог (як у грошовій, так і в натуральній формах), так і фінансування різноманітних закладів соціального захисту населення, які безоплатно надають їм різноманітні послуги [14, с. 28]. Основними джерелами фінансових ресурсів при цьому є кошти державного та

місцевих бюджетів, а також власні кошти закладів соціального захисту, які вони можуть отримувати через надання певних платних послуг або від різноманітних спонсорів. Так, відповідно до наказу Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 р. за № 11 (зі змінами) до структури видатків на соціальний захист належать видатки на: випадок непрацевдатності, соціальний захист пенсіонерів, соціальний захист ветеранів війни, захист сім'ї, дітей та молоді, соціальний захист безробітних, допомогу у вирішенні житлового питання, соціальний захист інших категорій населення, фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту інша діяльність у сфері соціального захисту [17, с. 64-66]. Їх фінансування здійснюється шляхом:

- передбачення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення безпосередньо в державному бюджеті;
- перерахування міжбюджетних трансфертів на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного бюджету місцевим бюджетам у вигляді дотацій та субвенцій.

Схематично бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення подано на рис. 1.3.

Головними принципами державного фінансування соціального захисту в Україні є: 1) принцип забезпечення (соціальні виплати та послуги надаються населенню без урахування рівня доходу); 2) принцип соціальної допомоги (соціальні виплати та допомоги отримуються населенням у необхідному для нього розмірі лише в тому випадку, коли рівень доходу є нижчим за рівень, визначений чинним соціальним законодавством) [34, с. 39].

Як зазначає В. Дем'янишин: «...завдяки бюджетному фінансуванню держава регулює найважливіші пропозиції, забезпечує функціонування та розвиток економіки, соціальної сфери, реалізує свої конституційні функції»

Рис. 1.3. Бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні [14]

Видатки на соціальний захист та забезпечення розподіляються між державним і місцевими бюджетами у співвідношенні 1,5:1. Однак спостерігається тенденція збільшення соціальних видатків з бюджетів органів місцевого самоврядування. Це пов'язано із розвитком інституту місцевого самоврядування, поступовою передачею повноважень від органів державної влади органам місцевого самоврядування. Їх спрямовують на фінансування витрат на утримання закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту; соціальну допомогу, призначену за рішенням органів місцевої влади тощо.

До цільових позабюджетних фондів соціального спрямування належать Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, утворений шляхом об'єднання Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а також Фонду соціального захисту інвалідів. Цільові позабюджетні фонди формуються за рахунок обов'язкових платежів фізичних та юридичних осіб, встановлених законодавством, добровільних внесків фізичних та юридичних осіб, коштів

Державного бюджету та інших доходів і спрямовані на реалізацію конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення, соціальне страхування, охорону здоров'я. Вони певною мірою доповнюють державний бюджет, однак специфіка їх полягає у тому, що ці фонди мають строго цільове призначення і на інші цілі не використовуються.

Суб'єктами господарювання формується соціальна інфраструктура, розробляються програми соціального захисту та соціального забезпечення своїх працівників і фінансуються заходи з їх реалізації, що дає змогу забезпечити матеріальні й духовні потреби працівників. За рахунок коштів суб'єктів господарювання здійснюється фінансування перших п'яти днів тимчасової непрацездатності працівників; витрат, пов'язаних з облаштуванням робочих місць інвалідів; утримання відомчих соціальних закладів (поліклініки, дитячі садки) тощо.

Окрім того, фінансування соціального захисту та соціального забезпечення здійснюється за рахунок некомерційних організацій, до яких належать благодійні фонди, громадські об'єднання, недержавні пенсійні фонди тощо. Такі організації являють собою форму фінансових відносин, яка характеризується добровільністю надходження коштів для створення фондів та використання таких коштів на діяльність, насамперед щодо фінансування соціально вразливих верств населення (інваліди, сироти, громадяни пенсійного віку тощо). Форми здійснення діяльності некомерційними організаціями можуть бути різні: від надання благодійної допомоги у виді одноразової чи систематичної фінансової, матеріальної й іншої підтримки до прийняття на себе некомерційними організаціями витрат з безкоштовного, повного чи часткового утримання об'єктів добродійності [65, с. 57].

Таким чином, в Україні розроблено та широко використовуються різні джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення, які систематизовано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення*

Джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення			
соціальні внески	кошти Державного та місцевих бюджетів	перерахування з інших схем	інші надходження
<i>відрахування із заробітку на соціальне та пенсійне страхування, які сплачують роботодавці та наймані працівники</i>	<i>податкові надходження (у т. ч. податок з доходів фізичних осіб, на прибуток підприємств, на додану вартість, місцеві податки та збори) та інші доходи (доходи від власності, адміністративні збори та платежі тощо)</i>	<i>некомпенсовані платежі, які включають переміщення соціальних внесків між Державним бюджетом та соціальними цільовими фондами</i>	<i>різноманітні поточні надходження до схем соціального захисту (від благодійних організацій, урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій)</i>

* Побудовано автором на основі[65].

Для них характерними є:

- 1) соціальна спрямованість, адже за допомогою коштів, які виділяються, гарантується надання певних соціальних виплат та послуг громадянам України;
- 2) цільовий характер;
- 3) плановість, оскільки за формою джерела фінансування є фінансовими планами спеціальних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, цільових позабюджетних фондів, підприємств, установ, організацій тощо, які мають особливий склад і структуру доходів та видатків, характеризуються певним порядком складання, затвердження і виконання;

4) правове регулювання формування і використання коштів, що здійснюється на основі і підставі чинного законодавства і передбачає правовий механізм реалізації [32, с. 40].

Щодо моделей фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, які функціонують в світі, то виокремлюють наступні:

- 1) скандинавська (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія), де соціальний захист розвинений найкраще;
- 2) корпоративна (Австрія, Німеччина);
- 3) залишкова (Велика Британія, США, Австралія, Нова Зеландія);
- 4) рудиментарна (Іспанія, Португалія, Греція, Італія, Франція) [5, с. 10-12].

Їх характеристику подано в додатку В.

Як видно з даних додатка В, у відповідності зі скандинавською моделлю соціального захисту, його фінансування здійснюється переважно за рахунок оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих робітників. Єдиною частиною соціального захисту, виділеною з загальної системи, є страхування від безробіття, яке є добровільним і управляється профспілками. Донедавна наймані працівники були практично звільнені від сплати страхових внесків і брали участь у системі соціального захисту шляхом сплати податків.

В основі корпоративної моделі або моделі Бісмарка лежить механізм соціального страхування. Відтак, соціальні видатки фінансуються, переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Таким чином, ця модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків.

Основними принципами англосаксонської моделі соціального захисту є: принцип загальності системи соціального захисту: розповсюдження цієї системи на всіх громадян, що потребують матеріальної допомоги; принцип

одноманітності та уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в однаковому розмірі пенсій, допомоги і медичного обслуговування, а також умов їх надання; принцип розподільчої справедливості – основний в даній моделі, оскільки мова йде не про професійну (як у бісмарківській системі), а національну солідарність. Фінансування таких систем здійснюється за як рахунок страхових внесків, так і з коштів оподаткування. Так, фінансування сімейних виплат і охорони здоров'я здійснюється з державного бюджету, а інших соціальних виплат – за рахунок страхових внесків найманих робітників і роботодавців.

Південноєвропейська модель є перехідною, адже за неї рівень соціальної захищеності населення відносно низький, а завдання соціального захисту розглядається часто як турбота родичів та сім'ї. Модель характеризується принципом асиметричності, що проявляється в асиметричності структури соціальних витрат [44].

Таким чином, на сьогодні в світовій практиці знайшли відображення різні моделі соціального захисту та соціального забезпечення населення, які залежать як від державного фінансування через високий рівень оподаткування працездатних осіб, так і недержавні соціальні гарантії за рахунок накопичувальної системи соціального страхування та діяльності суб'єктів недержавного сектора економіки.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретичних засад фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Від ефективності соціального захисту та соціального забезпечення, дія яких спрямована на захист людини в суспільстві від різноманітних форм соціальних та економічних ризиків, залежить ставлення громадян до державних

інституцій та реформ. Це обумовлено домінуючою роллю держави у їх реалізації, адже важливою умовою поліпшення рівня та якості життя своїх громадян є побудову соціально орієнтованої ринкової економіки й наявність розвинутої соціальної сфери.

При цьому, саму дефініцію «соціальний захист» розглядаємо як: функцію держави (суспільства); комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів тощо; систему інститутів, заходів, гарантій, засобів тощо; діяльність (підтримку) держави; інститут. Його практична реалізація відбувається через три форми – соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу.

2. Основними джерелами фінансування соціального захисту та соціального забезпечення виступають як бюджетні, так і позабюджетні фонди грошових коштів, з яких виділяються на безповоротній та безоплатній основі, грошові ресурси, які спрямовані на матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування осіб у разі настання, визначених законом або договором ризиків. Бюджетні джерела відіграють ключову роль у фінансуванні соціального забезпечення та становлять «левоу частку» від питомої ваги джерел фінансування соціального забезпечення. Що ж до позабюджетних джерел фінансування соціального забезпечення, то до таких належать цільові позабюджетні фонди, кошти суб'єктів господарювання, некомерційні організації.

3. Благодійні фонди та громадські організації здатні та прагнуть виконувати часткові функції соціальних послуг та разових соціальних виплат, що вимагає переосмислення та вивчення світового досвіду реформування основ фінансування соціального захисту та соціального забезпечення з метою зниження питомої ваги бюджетного фінансування та збільшення позабюджетного.

РОЗДІЛ 2.

ПРАГМАТИЗМ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні

В умовах сьогодення питання недостатнього фінансування соціальної сфери в Україні та його невідповідності європейським стандартам заслуговує все більше уваги в частині пошуку оптимальних шляхів та джерел фінансового забезпечення реалізації ефективних й результативних соціальних послуг і допомог населенню держави. Особливо на фоні того, що, незважаючи на фінансову та економічну кризу та цілу низку заходів, спрямованих на зменшення видатків, у більшості країн Європи й надалі спостерігається поступове зростання державних соціальних видатків як в абсолютному, так і відносному розмірах. Таке зростання державних соціальних видатків у період кризи пояснюється, по-перше, зростанням кількості населення, яке потребує соціальної допомоги, а, по-друге, бажанням урядів за допомогою соціальних допомог збільшити внутрішній споживчий попит з метою покращення економічної ситуації в країні [46, с. 128].

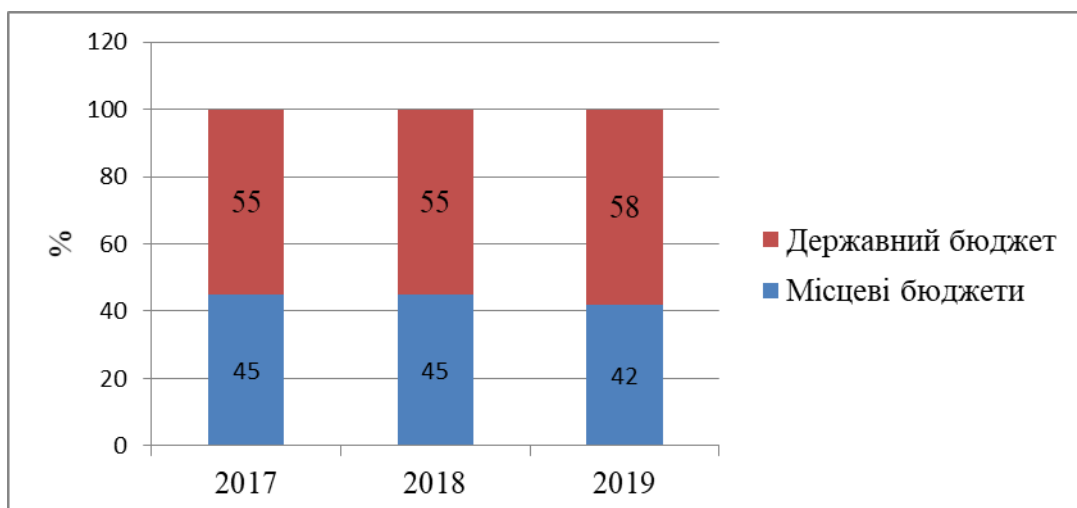
Україна успадкувала розгалужену систему соціального захисту населення, яку за роки незалежності доповнила безліччю різноманітних соціальних програм та допомог. З одного боку, це дало змогу охопити переважну більшість населення країни різними формами соціального захисту, а, з іншого, – суттєво збільшило навантаження на державні фінанси, які в умовах перманентних економічних та фінансових криз не можуть повністю забезпечити бездефіцитне фінансування зростаючих потреб системи соціального захисту.

Розмір основних соціальних виплат, на сьогоднішній день, в Україні залишається вкрай низьким, а громіздка система соціального захисту стала малоефективною з точки зору досягнення її основних цілей – зменшення рівня бідності, скорочення нерівності у доходах та підвищення якості життя населення. Дисбаланс у розвитку економіки та складна соціально-демографічна ситуація лише погіршує фінансове забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення населення, що у майбутньому може створити реальні загрози для національної безпеки країни.

Загалом частка фінансових ресурсів, що акумулюється у Державному бюджеті України, є доволі великою. Так, через державний бюджет України перерозподілялося 77,39% усіх державних коштів у 2019 році. Разом із тим, варто зазначити, що в останні роки під впливом реформ, що направлені на децентралізацію, спостерігається поступове зменшення частки фінансових ресурсів, що перерозподіляються саме через державний бюджет. Проте, в Україні й надалі більшість фінансових ресурсів акумулюються у державному бюджеті, а місцеві бюджети не отримують кошти у повному обсязі. Тому національна система місцевих фінансів характеризується слабкістю та хронічним дефіцитом фінансових ресурсів при значній кількості делегованих повноважень (особливо тих, що стосується соціального захисту). Яскравим свідченням цього є дані рис. 2.1.

Так, як видно з даних рис. 2.1, в останні роки в Україні спостерігалася тенденція до зростання частки місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету. Але аналіз видатків проекту бюджету на 2019 рік показує зворотну тенденцію: частка видатків державного бюджету зросла з 55 до 58%, а частка місцевих видатків зменшилася з 45 до 42%.

Наголосимо, що значна питома вага видатків, які включені до соціального захисту та соціального забезпечення населення також реалізуються саме з державного бюджету країни. Окрім того, за рахунок нього фінансуються й інші загальнодержавні, оборонні та економічні видатки.

Рис. 2.1. Структура видатків зведеного бюджету України за 2017-2019 рр., %*

* Розроблено автором на основі [1].

Зокрема, в табл. 2.1. наведено динаміку видатків Державного бюджету України та обсяги фінансування основних статей його витрат.

Таблиця 2.1

Динаміка видатків Державного бюджету України за 2017-2019 рр. (у т. ч. на соціальний захист і соціальне забезпечення), млн. грн.*

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Темпи зростання 2019 р. у % до 2017 р.
Усього	839452,9	985851,8	1070861,8	127,5
Загальнодержавні функції, у т. ч.:	142492,7	162958,7	164358,1	115,3
- обслуговування державного боргу	110456,1	115431,1	119231,2	107,9
Оборона	74346,2	97024,1	106624,1	143,4
Громадський порядок, безпека, судова влада	87850,5	116875,9	142375,9	162,1
Економічна діяльність	47000,1	63600,9	72440,9	154,1
Охорона навколишнього середовища	4739,9	5241,2	5841,2	123,2
Житлово-комунальне господарство	16,9	296,9	106,9	632,5

Продовж. табл. 2.1

Охорона здоров'я	16729,4	22618,0	38518,0	230,2
Духовний та фізичний розвиток	7898,1	10107,1	1017,1	113,5
Освіта	41297,3	44324,3	51624,3	125,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення. у т. ч.:	144478,9	163865,6	218665,6	151,3
- соціальний захист пенсіонерів	1334458,6	150090,9	181800,0	136,2
Міжбюджетні трансферти	272602,9	298939,7	260339,7	0,9

* Складено автором на основі [7].

Як видно з даних табл. 2.1, протягом зазначеного періоду значне збільшення фінансування відбулося за такими статтями:

- житлово-комунальне господарство (на 632,5% або 90 млн. грн.);
- видатки на громадський порядок, безпеку, судову владу (на 162,1% або 54525,4 млн. грн.);
- видатки на оборону (на 143,4% або 44872,2 млн. грн.);
- видатки на охорону здоров'я (на 230,2% або 21788,6 млн. грн.);
- видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення (на 151,3% або 74186,7 млн. грн.).

Відтак можна стверджувати, що розподіл видатків Державного бюджету України упродовж досліджуваного періоду здійснювався нерівномірно. Найбільший обсяг коштів спрямовувався на фінансування економічної діяльності, соціального захисту та соціального забезпечення, оборону, охорону здоров'я, громадський порядок, безпеку та судову владу.

Особливістю фінансування соціального захисту та соціального забезпечення з Державного бюджету України є те, що значна частка фінансових ресурсів спрямовується на виплату пенсій і покриття дефіциту Пенсійного фонду України, що негативним чином позначається на фінансуванні інших соціальних функцій держави [11, с. 69]. Проте, обсяги державного

фінансування не є достатніми для реформування системи соціального захисту та соціального забезпечення населення. Найменше з державного бюджету фінансується житлово-комунальне господарство та культурний розвиток. Найменші темпи зростання можна побачити на культуру та охорону навколишнього середовища 113,5% та 123,2% відповідно.

Характерною рисою бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є його невпинне скорочення відносно ВВП та зведеного бюджету країни (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка обсягу видатків на соціальний захист і соціальне
забезпечення та їх питома вага у видатках зведеного бюджету та ВВП
України за 2016-2020 рр.***

Роки	Видатки зведеного бюджету, млрд. грн.	ВВП, млрд. грн.	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення		
			усього, млрд. грн.	частка в загальній сумі зведеного бюджету, %	Частка у ВВП, %
2016	835,6	2383,2	258,3	30,92	10,84
2017	1056,7	2982,9	285,7	27,04	9,58
2018	1250,1	3558,7	309,3	24,75	8,69
2019	1370,1	3974,5	321,7	23,49	8,09
2020**	1032,1	-	251,3	15,47	-

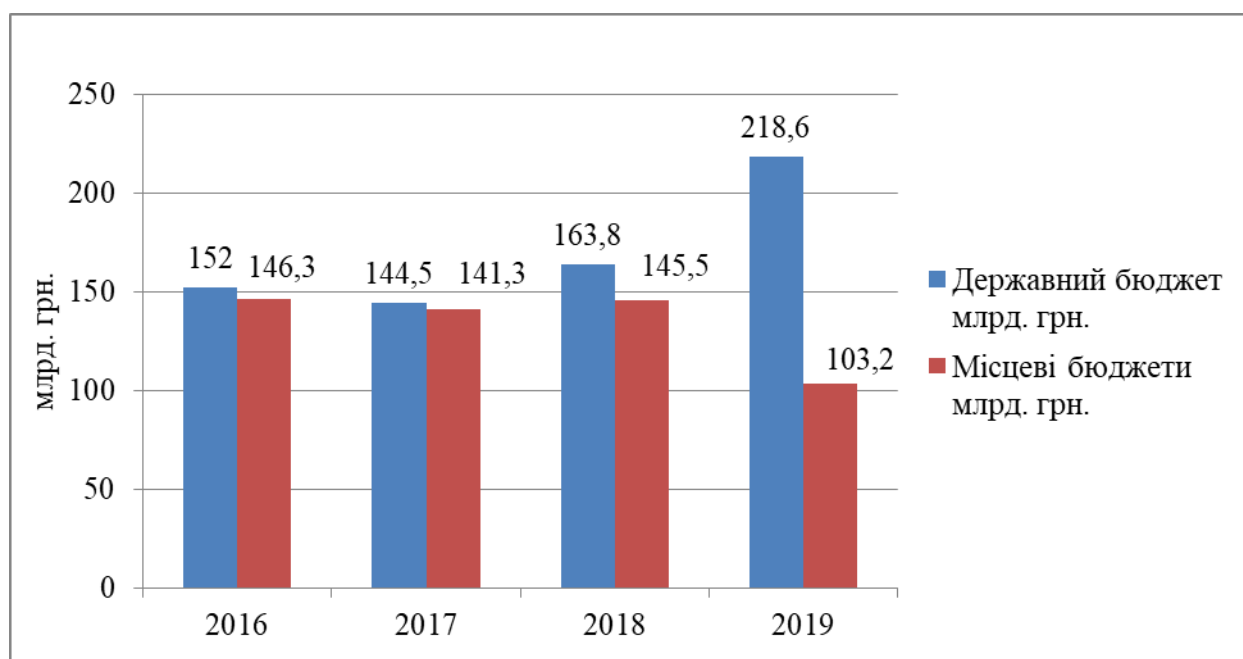
* Складено автором на основі [7].

** План.

За даними табл. 2.2, динаміка частки видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальній сумі видатків зведеного бюджету та у ВВП має загальну тенденцію до спаду. Так, у 2016 році частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення досягла найвищого рівня та становила відповідно 30,92% та 10,84 % і в

наступні роки скорочувалась. Зокрема, у 2017 р. їх питома вага у ВВП країни становила 9,58%, у 2018 р. – 8,69%, у 2019 р. – 8,09%. Що стосується даного показника відносно обсягу зведеного бюджету країни, то його значення по роках наступні: у 2017 р. – 27,04%, у 2018 р. – 24,75%, у 2019 р. – 23,49% і у 2020 р. – 15,47%. Таким чином, частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у ВВП країни за аналізований період скоротилась на 2,75%, тоді як у зведеному бюджеті – на 15,45%, тобто майже на половину.

Для більш якісного дослідження стану фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні слід графічно розглянути динаміку обсягу бюджетного фінансування зазначеної сфери в Україні. Дані зобразимо на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Динаміка бюджетного фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні за 2016-2019 рр.*

* Розроблено автором на основі [8].

За даними рис. 2.2 можна стверджувати, що найбільша сума бюджетного фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України була виділена у 2019 році і становила 218,6 млрд. грн. Проте з місцевих бюджетів цього року

було виділено найменшу суму – 103,2 млрд. грн. Відтак, щороку простежувалось відносно співмірне бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення у розмірі коштів державного та місцевих бюджетів.

При цьому найбільша сума видатків з державного бюджету була здійснена на соціальний захист пенсіонерів. У 2015 році вона склала 94811,5 млн. грн., а вже в 2019 році зросла до 182270,4 млн. грн., тобто на 47,%. Більше того, у 2019 році ще однією значною статтею видатків була допомога у вирішенні житлового питання, яка становила 25548,3 млн. грн.

Зупинимось більш детально на видатках місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення з метою виявлення темпів їх зміни за досліджуваний період. Дані систематизуємо у табл. 2.3.

Згідно з даних наведених в табл. 2.3 можна побачити, що видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення з місцевих бюджетів знизились з 141282,84 млн. грн. у 2017 році до 103158,14 млн. грн., тобто на 381424,7 млн. грн. Найбільша частина видатків припадає на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді, яка становила в 2017 році 44050,84 млн. грн., а в 2019 році зросла до 43954,85 млн. грн. (темп зростання дорівнював 99,78%). Ще однією з найбільших видаткових категорій є видатки на соціальний захист на випадок втрати працездатності, темп зростання якої становив 148,29%. Найбільший темп зростання спостерігався при фінансуванні соціального захисту безробітних, проте дана категорія є найменш видатковою за рахунок коштів місцевих бюджетів у 2017 році. Так, видатки на фінансування соціального захисту безробітних цього року становив 107,53 млн. грн. та збільшився до 185,99 млн. грн. в 2019 році.

Найнижчі темпи зростання можемо побачити при фінансуванні допомоги у вирішенні житлового питання (24,36%). У 2017 році видатки по цьому напрямку становили 67095,64 млн. грн., проте в 2019 році вони знизились до 16345,32 млн. грн., що на 50750,32 млн. грн. менше.

Таблиця 2.3

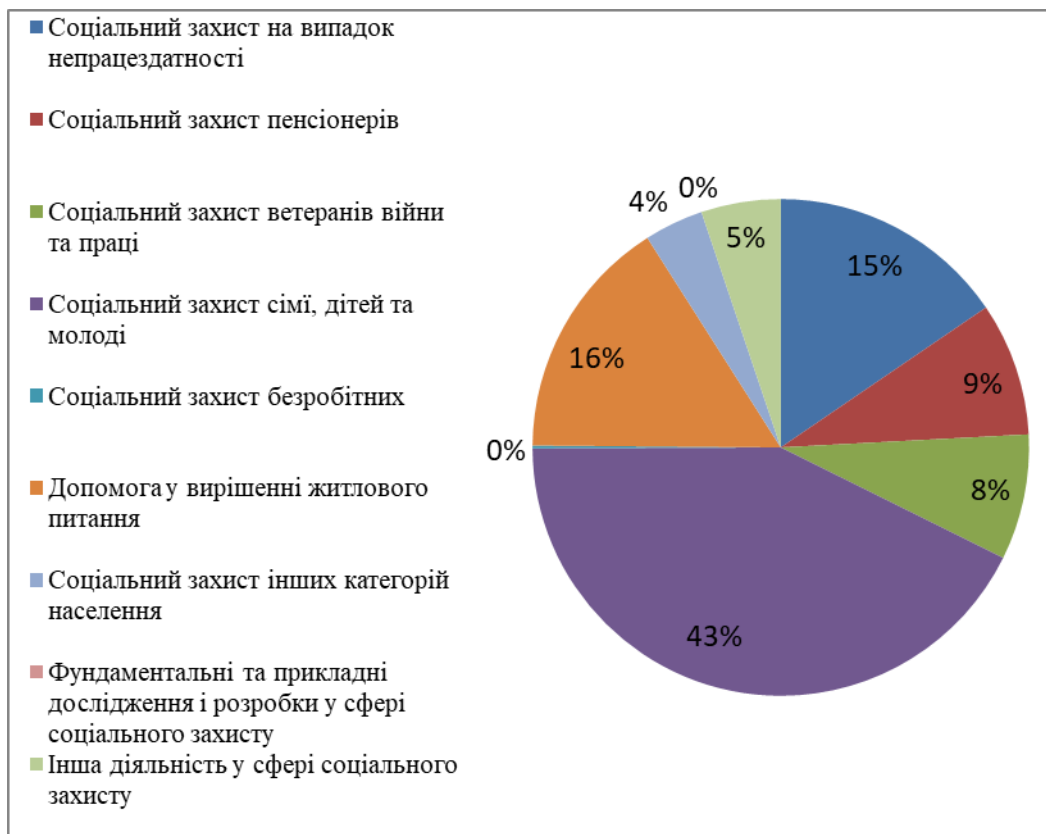
Бюджетне фінансування видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні (кошти місцевих бюджетів) за 2017-2019 рр.,

млн. грн.*

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Темпи зростання у 2019 р. відносно 2017 р., %
Соціальний захист та соціальне забезпечення:	141282,84	145498,04	103158,14	73,01
<i>Соціальний захист на випадок непрацездатності</i>	<i>10767,94</i>	<i>14377,51</i>	<i>15968,54</i>	<i>148,29</i>
<i>Соціальний захист пенсіонерів</i>	<i>6768,44</i>	<i>7849,68</i>	<i>8957,05</i>	<i>132,33</i>
<i>Соціальний захист ветеранів війни та праці</i>	<i>5339,83</i>	<i>8815,58</i>	<i>8431,07</i>	<i>157,9</i>
<i>Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді</i>	<i>44050,84</i>	<i>41771,75</i>	<i>43954,85</i>	<i>99,78</i>
<i>Соціальний захист безробітних</i>	<i>107,53</i>	<i>150,92</i>	<i>185,99</i>	<i>172,95</i>
<i>Допомога у вирішенні житлового питання</i>	<i>67095,64</i>	<i>65402,51</i>	<i>16345,32</i>	<i>24,36</i>
<i>Соціальний захист інших категорій населення</i>	<i>3819,80</i>	<i>3014,23</i>	<i>3973,38</i>	<i>104,02</i>
<i>Інша діяльність у сфері соціального захисту</i>	<i>3332,79</i>	<i>4115,82</i>	<i>5341,89</i>	<i>160,28</i>

* Складено автором на основі [8].

Подана на рис. 2.3 структура фінансування соціальних видатків за функціями з місцевих бюджетів свідчить, що найбільша частка в 2019 році і надалі припадала на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді – 43% усіх фінансових ресурсів. 16% коштів спрямовувалось на допомогу у вирішенні житлового питання, а 15% – на соціальний захист на випадок безробіття.

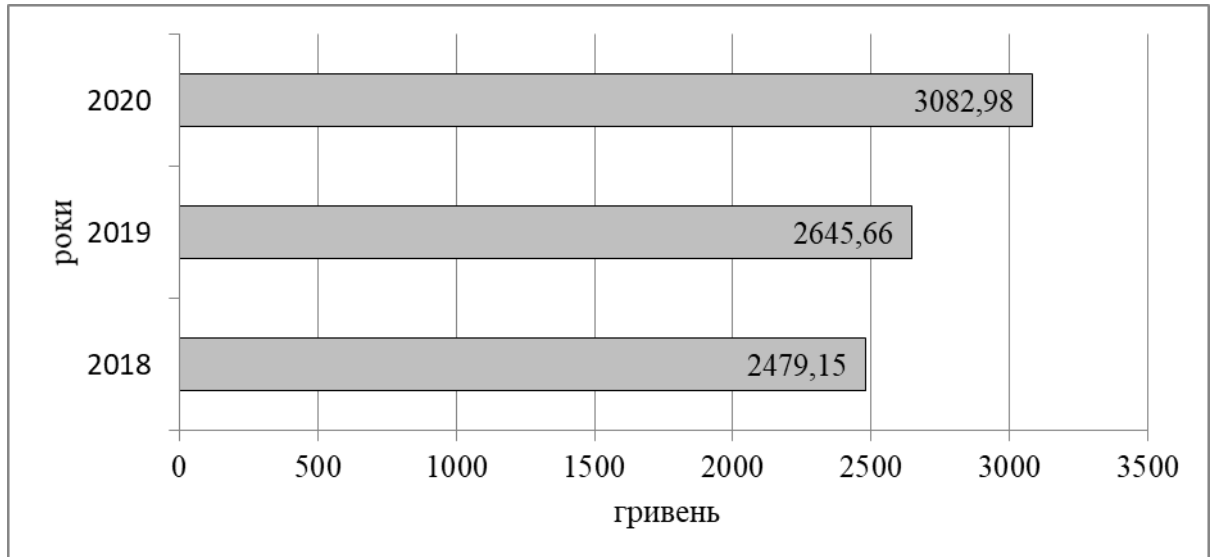

Рис. 2.3. Структура видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2019 році, %*

* Розроблено автором на основі [8].

Майже 9% коштів місцевих бюджетів було направлено на соціальний захист пенсіонерів. У цьому контексті відмітимо, що пенсійне забезпечення в Україні є основною складовою державної системи соціального захисту населення. Відповідно воно може вважатися досконалим лише тоді, коли національна пенсійна система є фінансово стабільною і захищеною від ризиків. Базовим фінансовим механізмом здійснення державного пенсійного забезпечення виступає Пенсійний фонд України. Діяльність цього державного інституту спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство соціальної політики України. При цьому, мінімальна пенсія виступає державною соціальною гарантією. Відмітимо, що її середній розмір по Україні станом на 1 січня 2020 р. становив 3082,98 грн., проти 2645,66 грн. на 1 січня 2019 р., тобто зріс на 437,32 грн.

Проаналізувавши середній розмір призначеної місячної пенсії усіх категорій громадян за 2018-2020 рр. бачимо, що за даний період відбувається збільшення місячних пенсій на 603,83 гривні, тобто 19,5% (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Середній розмір призначеної місячної пенсії усіх категорій пенсіонерів (цивільні та військові пенсіонери) за 2018-2020 рр., грн.*

* Розроблено автором на основі [62].

З даних рис. 2.4 випливає, що сучасний рівень пенсійного забезпечення в Україні не забезпечує достатнього рівня життя для громадян пенсійного віку, відсутнє адекватне заміщення пенсією заробітку, втраченого громадянами у зв'язку із старістю. Загалом у 2019 р. забезпечено пенсійні виплати 11,3 млн. громадян на загальну суму 413 млрд. грн., з яких 45,9 млрд. грн. видатки, пов'язані із перерахунками пенсій. Так, протягом 2019 року проведено перерахунки розмірів пенсій:

- особам, звільненим з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб;
- індексацію пенсій відповідно до частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

- пенсіонерам, які продовжують працювати та набули право на перерахунок згідно частини четвертої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

- з 1 липня та з 1 грудня у зв'язку зі зміною прожиткового мінімуму[62].

Впроваджено систему призначення пенсій за принципом «одне відвідування», створено мобільний додаток «Пенсійний фонд». В особистих кабінетах користувачів веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України впроваджені сервіси: електронна трудова книжка та пенсійний калькулятор. Також на виплату житлових субсидій виділено 10,8 млрд. грн., що охопило 2,5 млн. громадян [18].

При дослідженні пенсійного забезпечення в Україні необхідно здійснити співставлення середньої місячної пенсії в Україні із розмірами мінімальної пенсії усіх категорій, дані по чому систематизовано у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Середній розмір місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) у 2013-2017 рр.

Показники	2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Середній розмір призначеної місячної пенсії	2479,15	100	2645,65	100	3082,98	100
у т. ч.:						
за віком	2556,68	103,1	2648,24	100,1	3064,77	99,1
за інвалідністю	1952,12	78,7	1994,94	73,5	2480,41	80,45
у разі втрати годувальника	2209,09	89,1	2254,57	85,2	2699,70	87,5
за вислугу років	2335,09	94,2	2476,92	93,2	2841,74	92,2
соціальні пенсії	1450,56	58,5	1499,59	56,7	1644,25	53,3
довічне утримання суддів у відставці	24722,27	997,2	28702,37	1084,8	45874,27	1585,3

* Складено автором на основі [62].

Згідно даних табл. 2.4 слід відмітити, що найбільше у 2020 році (порівняно з 2019 р.) виросла пенсія на довічне утримання судів у відставці, адже зростання сягнуло 500,5%. Середній розмір пенсій за віком знизився на 1%, проте зріс розмір пенсій за інвалідністю на 6,9%. З іншого боку, зросла пенсія по втраті годувальника на 2,3%. Відтак, можна відзначити, що під час функціонування діючої системи пенсійного забезпечення виникає ряд проблем соціального характеру, основною з них є соціальна несправедливість, яка найбільшою мірою стосується найбільш вразливих верств населення. З метою вирішення означених проблем постає необхідність реформування пенсійного забезпечення з урахуванням соціально-економічних та політичних змін в суспільстві. Метою реформування є посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи.

Таким чином, реформування системи соціального захисту та соціального забезпечення України повинно бути спрямоване на забезпечення: підвищення рівня та якості життя громадян і впевненості у належному соціальному забезпеченні; створення результативної системи управління пенсійними та іншими соціальними грошовими потоками; фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного і соціального страхування громадян.

2.2. Аналіз динаміки та структура джерел фінансування соціального захисту та соціального забезпечення

Аналіз структури динаміки і структури фінансування соціального захисту і соціального забезпечення дозволяє визначити пріоритетні напрямки розвитку держави, дотримання нею цілей соціалізації економічної системи. Якщо розглядати особливості та тренди фінансового забезпечення саме видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні, то можна підкреслити, що вони займають значну питому вагу у розрізі бюджетного фінансування. Це

визначається і тим, що механізм формування обсягу та структури видатків має забезпечувати соціально-економічний розвиток країни, враховуючи циклічність економіки, частку даних видатків у ВВП, тенденцій обсягу ВВП, індексу споживчих цін, рівня безробіття та соціальних гарантій.

Так, визначення структури видатків за функціональною класифікацією та їх частки у ВВП дозволяє визначити пріоритетні галузі, вектор направлення державної політики, а перерозподіл видатків між галузями, відповідно з фаз економічних циклів, дозволяє зменшити негативний вплив циклічності економіки на соціально-економічний розвиток країни. В Україні динаміка видатків зведеного бюджету в 2019 році не продемонструвала суттєві зміни порівняно з попередніми роками (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5. Питома вага видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП за 2017-2019 рр., %*

* Розроблено автором на основі [7].

З усіх джерел фінансування соціальної сфери саме видатки з державного бюджету є першочерговими. Так, за даними табл. 2.5 частка видатків з державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшилась в 2017 році становила 17,2%, а вже в 2019 році зросла на 3,2% до 20,4%. З 2017 року найнижчою залишається частка видатків спрямованих на

охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток та житлово-комунальне господарство.

Таблиця 2.5

Структура видатків Державного бюджету України, у т. ч. на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2017-2019 рр., %*

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Усього	100	100	100
Загальнодержавні функції у т. ч.:	17,0	16,5	15,3
- обслуговування державного боргу	13,2	11,7	11,1
Оборона	8,9	9,8	10,0
Громадський порядок, безпека, судова влада	10,5	11,8	13,3
Економічна діяльність	5,6	6,5	6,8
Охорона навколишнього середовища	0,6	0,5	0,5
Житлово-комунальне господарство	0,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я	2,0	2,3	3,6
Духовний та фізичний розвиток	0,9	1,2	0,9
Освіта	4,9	4,5	4,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення, у т. ч.:	17,2	16,6	20,4
- соціальний захист пенсіонерів	15,9	15,2	17,0
Міжбюджетні трансферти	32,5	30,3	24,3

* Складено автором на основі [7].

Загалом характерною рисою видатків окресленого бюджету було: 1) зростання з 2% в 2017 р. до 3,6% в 2019 р. видатків на охорону здоров'я, тобто на 1,6% більше; 2) збільшення видаткової частки на економічну діяльність з 5,6% в 2017 р. до 6,5% в 2019 р. 3) за показником видатків на загальнодержавні функції спостерігалось зниження з 17% в 2017 р. до 15,3% в 2019 р.; 4) зменшення міжбюджетних трансфертів, частка яких знизилась на 8,2%; 5) без

значних змін були частинки видатків на охорону навколишнього середовища, духовний та фізичний розвиток, освіта та житлово-комунальне господарство.

Дещо іншою має вигляд структура видатки місцевих бюджетів (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2017-2019 рр.*

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Соціальний захист та соціальне забезпечення	100,00	100,00	100,00
<i>Соціальний захист на випадок безробіття</i>	7,62	9,88	15,48
<i>Соціальний захист пенсіонерів</i>	4,79	5,39	8,69
<i>Соціальний захист ветеранів війни та праці</i>	3,77	6,06	8,17
<i>Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді</i>	31,17	28,70	42,61
<i>Соціальний захист безробітних</i>	0,07	0,10	0,18
<i>Допомога у вирішенні житлового питання</i>	47,49	44,95	15,85
<i>Соціальний захист інших категорій населення</i>	2,70	2,09	3,85
<i>Інша діяльність у сфері соціального захисту</i>	2,35	2,82	5,17

* Складено автором на основі [7].

Аналіз структури видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення свідчить, що найбільша частка їх фінансування припадає на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді. З 2017 р. до 2019 р. вона зросла з 31,1% до 42,61%, тобто на 11,51%. Частка фінансування допомоги у вирішенні житлового питання значно знизилась з 47,49% у 2017 р. до 15,85% у 2019 р., що на 31,% менше. Відтак, можна констатувати, що в Україні фінансування соціальних видатків за загальною сумою практично рівномірно розподілене між державним та місцевими бюджетами. Частка соціальних видатків, що фінансується за рахунок Державного бюджету України протягом 2017–2019 рр. коливається у межах 40-65%, а частка соціальних видатків з місцевих бюджетів за той же період у межах 35-60%. Тому можна

стверджувати, що Державний бюджет України є джерелом коштів переважно для Пенсійного фонду України, у той час як за рахунок коштів місцевих бюджетів фінансуються усі інші соціальні напрямки у державі. Враховуючи постійний дефіцит фінансових ресурсів у місцевих бюджетах варто наголосити, що внаслідок такого розподілу соціальних повноважень у бюджетній системі відбувається постійне недофінансування переважної більшості соціальних програм. Це негативно позначається як на соціально-економічному становищі населення, так і на показниках бідності. Хоча частка соціальних видатків, які фінансуються з місцевих бюджетів з кожним роком зростає, що є нормою у розвинених країнах світу. Тобто значна частина податкових надходжень, що мобілізується, спрямовується до державного бюджету, а закріплені за місцевими бюджетами джерела фінансових ресурсів є невеликими і покривають менше ніж 50% усіх видатків. Це призводить до того, що місцеві бюджети та, відповідно, фінансування покладених на місцеві громади повноважень сильно залежить від своєчасності та повноти надходжень міжбюджетних трансфертів.

Загалом з місцевих бюджетів здійснюється фінансування тих державних програм соціального розвитку, які наближені до споживачів на місцях (наприклад, притулків для неповнолітніх, територіальних центрів і відділень соціальної допомоги вдома), а також соціальний захист окремих категорій населення, що фінансується за рахунок субвенцій державного бюджету (пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат на оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян) [38, с. 118-122].

Що стосується фінансування видатків місцевих бюджетів за державними програмами соціального захисту населення, то воно здійснюється за рахунок субвенцій, передбачених державним бюджетом на відповідний рік, у межах обсягів, затверджених в обласних бюджетах та у районних бюджетах на зазначені цілі відповідно до Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту

населення за рахунок субвенції з державного бюджету. Цей порядок визначає механізм фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення щодо пільг окремим категоріям населення, допомоги сім'ям з дітьми, додаткових виплат населенню на покриття витрат на оплату житлово-комунальних послуг та компенсації транспортних витрат [21, с. 36-40].

Таким чином, до субвенцій соціального спрямування належать субвенції:

- на надання пільг з послуг зв'язку, інших передбачених законодавством пільг та компенсація за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

- на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям;

- на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот;

- на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу.

Субвенції на фінансування програм соціального захисту є ваговою складовою трансфертів з державного бюджету, на яку припадає понад 30% відповідних ресурсів [9, с. 46]. Планування бюджетних коштів на фінансування соціальних програм в сучасних умовах визначається не чисельністю реципієнтів соціальної допомоги та споживачів соціальних послуг, а фінансовими можливостями держави, перспективні оцінки яких досить часто ґрунтуються на нереалістичних економічних показниках.

Нижче наведено результати дослідження основних параметрів п'яти основних соціальних програм з позиції ефективності їх виконання, ступеня охоплення, точності та адекватності:

- допомога при народженні дитини;

- допомога на дітей одиноким матерям;
- допомога малозабезпеченим сім'ям;
- субсидія на житлово-комунальні послуги та паливо (житлова субсидія);
- соціальні пільги.

Серед всіх соціальних програм найбільш вартісною та поширеною серед населення є програма надання житлових субсидій. У 2018 році вона коштувала понад 64 млрд. грн., та охоплювала понад 6,5 млн. домогосподарств (з 15 млн. по країні в цілому). При цьому вона мало впливає на масштаби бідності в країні – у випадку гіпотетичної відміни програми рівень відносної бідності у 2018 році зріс би з фактичних 24,1% до 25,0%. На фактичних отримувачів житлової субсидії вплив більш відчутний – рівень абсолютної бідності у випадку відміни виплати становив би серед них 54,2% проти 46% фактичних. З кожної гривні вкладених в програму коштів лише 63 копійки потрапляє для зменшення дефіциту доходів бідного населення.

Субсидії на житлово-комунальні послуги станом на 01.10.2020 р. отримувало 64930 сімей, за січень-вересень поточного року житлових субсидій нараховано на суму 475,8 млн. грн. (у готівковій формі – 444,8 млн. грн., у безготівковій формі – 31 млн. грн.).

Ключовою проблемою соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є програма житлових субсидій. На наш погляд, вона помилкова, малоефективна та містить ряд суттєвих недоліків:

- нівелює в працюючих прагнення до додаткового офіційного заробітку, та спонукає їх до отримання зарплат в конверті;
- створює додаткові можливості для розкрадання та корупції;
- одні змушені мерзнути, а інші випалюють соціальну норму без відповідної потреби;
- аби отримати субсидію, необхідно виконати певні умови, що є принизливим та розтягнутим в часі.

Набагато ефективніше перенаправити кошти з програми житлових субсидій на підвищення мінімальної заробітної плати. В результаті зникнуть корупційні ризики, в вітчизняну економіку зайдуть додаткові інвестиції у вигляді платоспроможного попиту, зменшиться апарат працівників соціальної сфери.

Найменш поширеною, проте найбільш адресною, є програма допомоги малозабезпеченим сім'ям. Її отримують менше 800 тис. сімей. У 2018 році 74% коштів програми потрапляло до 20% найбідніших, а з кожної гривні, витраченої на програму, на компенсацію дефіциту доходів бідних надходить 91 копійка. У випадку відміни програми збільшення рівня відносної бідності в країні не відбулося б. Проте, серед отримувачів допомоги у разі її відміни рівень абсолютної бідності зріс би з фактичних 64,8% до 73,2%. Аналогічні впливи (з дещо меншими позитивними ефектами) демонструє допомога на дітей одиноким особам, оскільки вона заснована на схожих критеріях визначення права та розміру виплати.

Допомога при народженні дитини охоплює 1,6 млн. грн. домогосподарств та вартує понад 18 млрд. грн. на рік. Незважаючи на універсальний принцип надання допомоги (без перевірки доходів), вона має досить високу адресність – 43,8% коштів потрапляє до 20% найбідніших. З кожної витраченої гривні 79 копійок компенсує дефіцит доходу бідного населення. Програма справляє найбільш відчутний вплив на масштаби бідності в країні – у випадку її відміни рівень відносної бідності зріс би з 24,1 до 25,2%.

Найгірші результати демонструють соціальні пільги. Ними охоплено 6,5 млн. домогосподарств, в яких мешкає принаймні один пільговик, що використовує своє право на пільгу. У 2018 році домогосподарства отримали пільг на понад 12 млрд. грн., з яких лише 11,5% потрапили до 20% найбіднішого населення. За відміни всіх пільг рівень відносної бідності по країні зріс би несуттєво з 24,1% до 24,7%.

Загалом за умов стрімкого збільшення вартості комунальних послуг, значних інфляційних процесів та низьких заробітних плат, проблема соціального захисту та соціального забезпечення населення України стає пріоритетним напрямом діяльності органів державної влади. Найбільшої уваги потребує вирішення питання надання населенню субсидії на централізоване опалення, газ, електроенергію, водопостачання та водовідведення, які використовуються для побутових потреб, оскільки вони становлять найбільшу частку у витратах домогосподарств. Нині такої субсидії потребує більше, ніж половина усіх сімей, що є економічно не обґрунтованим та створює значне невдоволення в суспільстві [31, с. 269]. Крім того, соціальний захист населення з кожним роком потребує все більшого фінансування з державного та місцевих бюджетів, проте ефективність використання наданих коштів є низькою, а подекуди виникає гостра дискусія, щодо доцільності та раціональності певних соціальних програм, їх переформатування та зміни пріоритетів. Тому питання реформування соціальної політики держави є надзвичайно актуальним та потребує негайного вирішення.

Також підкреслимо, що фінансування соціальних виплат та програм здійснюється через розпорядників бюджетних коштів. Це бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету.

Важливу роль у фінансуванні соціальних заходів і програм в Україні відіграють цільові позабюджетні фонди, до яких належать: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. При цьому, Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, який відповідає за державну солідарну систему обов'язкового пенсійного страхування, залучає кошти та накопичує всі страхові платежі, сплачує пенсії та отримує документи, готові до виплат, забезпечує оплату та своєчасне фінансування.

Так, доходи та видатки Пенсійного фонду України за 2017-2019 рр. значно зросли. Зокрема, в 2017 році доходи становили 293239,8 млн. грн., а 2019 році зросли до 434956,7 млн. грн., що на 141716,9 млн. грн. більше. Натомість видатки ПФУ зросли з 291467,3 млн. грн. у 2017 р. до 435942,3 млн. грн., тобто на 144,475,0 млн. грн. Щодо фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за рахунок Пенсійного фонду України, то в 2019 році воно було здійснено за такими напрямками:

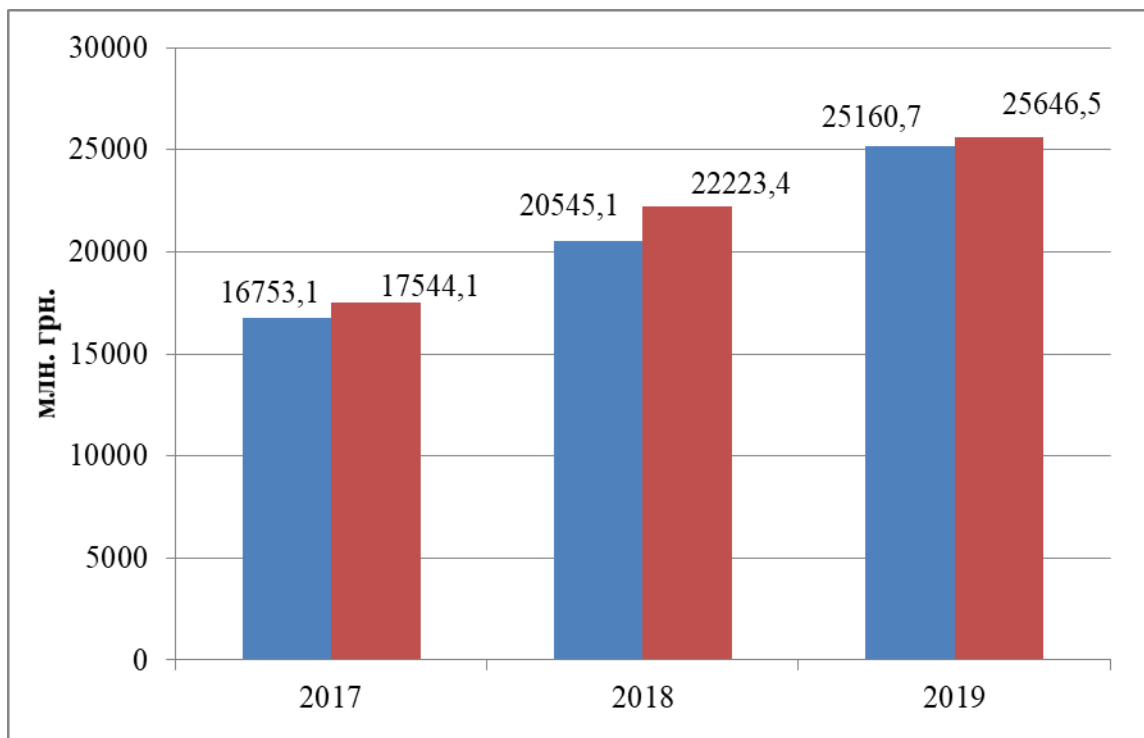
- пенсійні виплати 413 млрд. грн.;
- погашення позики 2018 року – 4,7 млрд. грн.;
- інші видатки – 18,2 млрд. грн. з них:
  - 1,6 млрд. грн. – оплата послуг поштових підприємств з виплати пенсій (0,4% від загальних видатків);
  - 5,3 млрд. грн. – адміністративні видатки.

Зазначимо, що основним джерелом фінансування видатків, що передбачені загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, визначено страхові внески роботодавців і застрахованих осіб. Вони слугують основним джерелом надходжень Фондів соціального страхування та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України. Проведемо аналіз динаміки доходів і видатків окреслених фондів, щоб оцінити ефективність реалізації покладених на них завдань.

Так, на рис. 2.6 подано динаміку доходів та видатків Фонду соціального страхування України за 2017-2019 рр.

Згідно з даних на рис. 2.6 помітне значне зростання видатків у 2019 році порівняно з показником 2017 року на 8120,4 млн. грн. Натомість доходи фонду збільшились з 16753,1 млн. грн. у 2017 р. до 25160,7 млн. грн. у 2019 р., тобто на 8407,6 млн. грн.

За рахунок коштів Фонду соціального страхування України в 2019 році було профінансовано такі напрямки діяльності:

Рис. 2.6. Динаміка доходів і видатків Фонду соціального страхування України за 2017-2019 рр.*

* Розроблено автором на основі [12].

- матеріальне забезпечення та соціальні послуги – 15361,5 млн. грн.
- страхові виплати – 8491,1 млн. грн.;
- страхові витрати на медичну та соціальну допомогу – 538,6 млн. грн.;
- профілактика страхових випадків – 11,3 млн. грн.;
- витрати на розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду – 33,5 млн. грн.;
- адміністративно-господарські витрати – 1171,3 млн. грн.

Соціальне страхування на випадок безробіття є частиною загальнообов'язкового державного соціального страхування, що визначається як система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання страхових послуг за страхованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування [25, с. 112]. Видатки

Фонду формують такі складові як: матеріальне забезпечення та соціальні послуги, утримання та забезпечення діяльності державної служби зайнятості, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості, управління Фондом, відшкодування Пенсійному фонду України витрат на виплату достроково призначеної пенсії та витрати на розвиток і супроводження Єдиної інформаційно-аналітичної системи державної служби зайнятості .

У табл. 2.7 проведено порівняння його видатків та доходів за 2017–2019 рр.

Таблиця 2.7

Доходи та видатки Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2017-2019 рр., млн. грн.*

Показники	Роки		
	2017	2018	2019
Доходи фонду – всього, в т. ч.:	10020,62	12210,95	12765,69
Страхові внески	9979,19	12069,67	12644,76
Інші надходження	40,90	140,22	119,28
Кошти державного бюджету	0,52	1,06	1,64
Видатки фонду	10322,5	12062,7	13535,7

* Складено автором на основі [2].

Згідно даних, наведених в табл. 2.7 бачимо, що як доходи, так витрати досліджуваного Фонду значно збільшились. Зокрема, у 2017 р. доходи Фонду становили 10020,62 млн. грн., а в 2019 р. зросли до 12765,69 млн. грн., що на 2745,07 млн. грн. більше. Натомість видатки в 2019 р. зросли на 3213,2 млн. грн.

Основними напрямками фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення за рахунок коштів Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2019 році були:

- матеріальне забезпечення на випадок безробіття – 9661,4 млн. грн.;

- соціальні послуги та заходи сприяння зайнятості, профілактика настання страхових випадків, допомога по частковому безробіттю – 702,3 млн. грн.;
- інформаційно-аналітичні системи державної служби зайнятості – 60,9 млн. грн.;
- утримання та забезпечення діяльності державної служби зайнятості, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості, управління Фондом – 3110,3 млн. грн.

Специфіка діяльності державних позабюджетних фондів на сьогодні не дозволяє повністю використовувати їх фінансовий потенціал як інструмент фінансування у сфері розвитку інновацій в державі та в регіоні. Розвиток фінансових відносин в інноваційній сфері та сфері позабюджетних фондів може розширюватися формами та методами фінансування державної та регіональної інноваційної політики шляхом пріоритетного розподілу коштів позабюджетних фондів на цілі інноваційного розвитку.

Підсумовуючи вищезазначене, варто зазначити, що сучасний розвиток системи соціального захисту та соціального забезпечення населення України потребує комплексного підходу при зміні принципів її побудови, виходячи з ринкових реалій розвитку країни. Соціальне обслуговування, соціальне спонсорство, стимулювання надання послуг за допомогою прямого бюджетного фінансування та залучення коштів недержавних структур сприятиме підвищенню соціальних стандартів у державі та покращенню матеріальних умов існування мало захищених верств населення.

Висновки до розділу 2

Провівши аналіз сучасного стану, динаміки та структури фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Сучасні тенденції фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідають тим викликам, які ставить перед суспільством нинішнє соціально-економічне та демографічне становище, що негативно позначається як на рівні фінансування, так і на його ефективності. Подальший розвиток соціального захисту в Україні можливий лише за умови глибокої структурної перебудови як самої системи соціального захисту (скорочення соціальних допомог та пільг; підвищення адресності; зменшення кількості натуральних трансфертів тощо), так і основних умов та принципів фінансування (розширення частки приватних коштів; зростання фінансування соціальних програм на основі накопичувального принципу; підвищення монетизації та адресності соціальних допомог тощо).

2. Державна система фінансування соціальних виплат, пільг та допомоги залишається однією з основних складових всезагальної та комплексної системи соціального захисту України. Вона обумовлюється зростанням кількості різноманітних соціальних допомог та пільг на фоні появи нових форм соціальних ризиків та посилення маргіналізації, незбіжність інтересів платників податків та внесків і тих, хто має право на соціальні допомоги за рахунок держави – все це може стати каталізатором негативних явищ як в економічному, так і соціальному житті суспільства.

3. Державні програми мають насамперед сприяти розвитку економіки та піднесенню рівня життя населення, децентралізації системи надання соціальних послуг та територіальному наближенню надання послуг до місця проживання їх отримувачів, посиленню відповідальності органів місцевого самоврядування. Основними з них є допомога при народженні дитини, допомога на дітей одиноким матерям; допомога малозабезпеченим сім'ям; субсидія на житлово-комунальні послуги та паливо (житлова субсидія) та соціальні пільги.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи розвитку соціального захисту і соціального забезпечення в Україні та його фінансового забезпечення

Необхідною умовою сталого розвитку є соціальна стабільність у суспільстві. При цьому, економічне зростання суттєво залежить від стратегії й тактики державного регулювання, пріоритетів і напрямів соціальної політики, адекватних ринковим відносинам та спрямованих на гарантування соціального захисту й безпеки населення.

В умовах ринку та євроінтеграції визначальне питання, яке постає перед Україною, – прийняття прозорої та чіткої схеми дій щодо ефективного державного регулювання системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також належне його фінансування. Це має супроводжуватися формуванням високої якості життя та підвищення добробуту населення через запровадження високих соціальних стандартів і становлення здорового соціального клімату в країні. Тим самим держава змогла б відновити довіру суспільства до інститутів влади та віру в соціальну справедливість, що формується через використання економіко-правових важелів державного впливу [27, с. 2].

Адже нині на державному рівні в системі соціального захисту населення чітко виділяються такі групи проблем:

- 1) недосконалість нормативно-правової бази щодо реформування системи соціального захисту населення;
- 2) необхідність структурних змін у програмах, спрямованих на підвищення адресності соціальної допомоги, в тому числі за рахунок, скасування пільг, наданих багатьом категоріям громадян незалежно від їх

матеріального становища, або встановлення там, де можливо, нового порядку надання соціальної допомоги, що базується на перевірці доходів;

3) відсутність взаємоузгодження різних програм соціальної допомоги, наприклад програм дитячих допомог, житлових субсидій і соціальної допомоги родинам;

4) складність переходу до єдиної системи грошових трансфертів у рамках мультипрограмної системи соціального захисту населення.

Загалом економічні та політичні процеси, які відбуваються в Україні, доводять необхідність прийняття нових законодавчих актів і проведення ефективних заходів у системі соціального захисту та соціального забезпечення населення. Водночас слід підкреслити, що реалізація намагань України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує значних змін у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення. Позитиву в цій сфері соціально-економічних відносин можна досягти не тільки на шляху економічного зростання, а й створенням інституційних механізмів, які б сприяли останньому. Це нерозривно пов'язано із формуванням у державі такого соціального середовища, яке б базувалося на європейських традиціях соціальної державності [41, с. 96].

Перш за все, варто зауважити, що в умовах ринкових відносин держава не може здійснювати соціальне забезпечення усіх категорій населення, адже роль цієї організаційно-правової форми обмежена її фінансовими можливостями. Проте належні соціальний захист та соціальне забезпечення громадян є прямим наслідком проголошення Конституцією України її як соціальної держави, для якої соціальне забезпечення осіб, котрі не одержують виплат за рахунок соціальних страхових фондів, є прямим обов'язком. Тому, на нашу думку, зараз головною проблемою соціальної сфери є незавершеність соціальних реформ. Це стосується і низького рівня охоплення бідного населення соціальною підтримкою, і низької адресності при наданні соціальної підтримки тощо. Як результат, згідно офіційних даних Державної служби статистики в Україні за

2015-2019 рр. відбулось зменшення кількості зареєстрованих безробітних, з 460,2 тис. осіб у 2015 році до 306,8 тис. осіб у 2019 році . Але дану ситуацію можна пояснити не покращенням економіки країни, а особливостями процедури реєстрації безробітних Державною службою зайнятості та великим відсотком міграції працездатного населення на роботу за кордоном. Такий стан речей ще більше поглиблює соціальну напругу в соціумі та може призвести до катастрофічних наслідків. Тому виникає потреба у зміні пріоритетів соціально-економічного поступу країни, що обумовлюється не лише боротьбою з корупцією, а й активізацією боротьби і подоланням бідності та підвищенням рівня і якості життя населення.

Таким чином, соціальний захист та соціальне забезпечення населення повинні відбуватися в рамках державної стратегії подолання бідності, яка має враховувати наступні першочергові кроки:

- впорядкування законодавчо-нормативної бази, зокрема врегулювання спірних положень і зосередження усього масиву регулюючих положень в єдиному Соціальному кодексі, тобто проведення кодифікації нормативно-правового забезпечення соціального захисту громадян;
- вдосконалення системи надання соціальної допомоги, зокрема дотримання принципу адресності соціальних виплат з поступовою відмовою від загальних пільг та субсидій;
- створення умов для забезпечення самозахисту громадян, тобто можливостей працевлаштування з гідною реальною заробітною платою;
- здійснення ефективного перерозподілу коштів від крупного бізнесу на користь простих працівників;
- забезпечення паритетного фінансування програм соціального захисту, зокрема створення трирівневої пенсійної системи, розвитку загальнообов'язкового медичного страхування, підвищення ролі місцевих бюджетів та органів самоврядування у соціальному забезпеченні,

стимулювання благодійних програм, акцій соціально-етичного маркетингу, соціальної відповідальності бізнесу.

Удосконалення системи соціального захисту та соціального забезпечення має супроводжуватися структурними змінами в бюджетно-податковій політиці країни, інституційним удосконаленням механізмів державного управління, підвищенням якісного рівня прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньострокову перспективу [61, с. 77-79]. Необхідним є поглиблення теоретико-методологічних засад фінансового забезпечення системи соціального захисту населення, розкриття її сутності як складової частини регуляторного механізму фінансової політики країни, що дасть змогу посилити взаємозв'язок фінансового регулювання з динамікою соціально-економічного розвитку. Разом із тим, у сучасних економічних умовах важливим є обґрунтування напрямів удосконалення механізму фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення з урахуванням провідного світового досвіду, стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є подальша еволюція положень щодо бюджетного, податкового, страхового, кредитного механізмів системи соціального захисту та соціального забезпечення.

В першу чергу, це стосується активізації фінансового регулювання зазначеної сфери через посилення ефективності використання бюджетних коштів, підвищення адаптивності державної фінансової та соціальної політики. Проблему фінансового забезпечення системи соціального захисту та соціального забезпечення населення слід вирішувати з урахуванням макроекономічних тенденцій, демографічних змін та інших чинників. Розроблені державні програми мають сприяти розвитку економіки та піднесенню рівня життя населення. Першочерговими завданнями є забезпечення чіткої адресності допомоги, з одного боку, та максимального охоплення всіх осіб, які її потребують, – з іншого.

Обсяг коштів, які спрямовуються на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, залежить від фінансових можливостей держави, які визначаються обсягом валового внутрішнього продукту та обсягом фонду споживання. Саме в кризових умовах обмеженості бюджетних ресурсів зростає значення підвищення ефективності їх використання і саме цей період є найбільш своєчасним для реалізації непопулярних, проте вкрай необхідних структурних реформ у соціальній політиці держави. Економічні та політичні процеси, які відбуваються в Україні, доводять необхідність проведення радикальних структурних змін, які б змогли вивести країну на інший щабель економічного поступу та підвищити ефективність фінансування соціальних програм за рахунок:

- реформування механізмів державного забезпечення та надання соціальних пільг і послуг окремим категоріям населення за рахунок бюджетних ресурсів;

- підвищення ефективності регулюючого впливу на механізм надання соціальної допомоги та соціальної підтримки непрацевдатних і малозабезпечених громадян;

- поліпшення якості та доступності послуг у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення;

- надання своєчасної соціальної підтримки і якісних соціальних послуг соціально незахищеним верствам населення за місцем проживання;

- координації взаємодії між структурними підрозділами соціального захисту та соціального забезпечення населення державних адміністрацій і населенням.

Подальша трансформація найбільш життєво важливих складників соціального захисту та соціального забезпечення населення сприятиме вдосконаленню цього суспільного інституту. Важливим напрямом є децентралізація системи надання соціальних послуг, територіальне наближення надання послуг до місця проживання їх отримувачів, посилення

відповідальності органів місцевого самоврядування за якість надання соціальних послуг та ефективне використання коштів на соціальний захист населення.

Підсумовуючи зазначене вище, підкреслимо, що до пріоритетних напрямків розвитку соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні та покращення їх фінансового забезпечення відносимо наступні:

1. Конституційні гарантії, закладені в Конституції України. Вони повинні не лише існувати, а й виконуватися серед усіх гілок влади. Так, згідно Ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

2. Удосконалення нормативної бази та стандартів правового регулювання повсякденних потреб суспільства відповідно за європейськими стандартами соціального захисту населення. Важливою передумовою вважається розроблення Соціального кодексу України на основі концепції соціальної стандартизації, яка охоплює:

а) соціальну стандартизацію у сфері отримання доходів громадян, що забезпечує доступ до благ і послуг, потрібних для відтворення людини (відповідного рівня та якості життєдіяльності);

б) соціальну стандартизацію у сфері розподілу фондів суспільного споживання, котрі забезпечують доступ до благ і послуг, необхідних для відтворення людини (відповідного рівня та якості життєдіяльності). Мають бути розв'язані також питання стосовно системи соціального законодавства, ієрархії та дії соціальних законів у часі, просторі й за колом осіб, що унеможливить маніпулювання, спрямоване на обмеження соціальних зобов'язань державою [59, с. 25].

3. Соціальне страхування, яке повинно стати запобіжним заходом стосовно бідності населення, а соціальна допомога має спрямовуватись бідним лише на адресних засадах з урахуванням сукупного доходу сім'ї. Винятком може залишитися тільки допомога при народженні дитини, яку, з огляду на надзвичайну важливість підвищення народжуваності й створення рівних умов догляду всіх немовлят, доцільно і надалі надавати на універсальних засадах.

4. Адресати державної допомоги, ними мають бути найменш захищені громадяни, котрі за тих чи інших обставин обмежені у можливостях повноцінно працювати і самостійно забезпечити собі мінімально необхідний рівень життя: соціальні пенсіонери; інваліди; діти сироти. Базовий розмір державної допомоги, формула та механізми її індексації, відповідно до загальнооекономічної та нової динаміки, мають бути встановлені Законом України і, в такий спосіб, вивільнені з-під впливу політичних або передвиборчих коливань.

5. Трансформування чинної системи пільг, яка є фінансово необґрунтованою, соціально несправедливою і значно декларативною. Необхідно замінити пільги, що виконують функцію соціальної підтримки вразливих верств населення, адресною соціальною допомогою, гарантувати запобігання необґрунтованому відтворенню контингенту пільговиків, і надавати пільги, пов'язані із компенсацією шкоди здоров'ю, у формі та розмірах, безпосередньо пов'язаних із масштабами та видом нанесеної шкоди. Надання професійних пільг повинно бути зведене до мінімуму або ж узагалі скасоване. На нашу думку, лише пільги за заслуги перед державою та соціальним вразливим верствам населення повинні мати місце в умовах ринку.

Перехід до адресної соціальної допомоги в Україні не лише неминучий, а й життєво необхідний. Однак адресність варто розуміти не як масову монетизацію пільг і скасування або скорочення привілеїв, а як диференціацію підходів у взаємодії держави з різними суспільними групами [51, с. 30]. Лише у такий спосіб держава зможе уникнути зрівнялівки і гарантувати гідний рівень

життя для усіх громадян, не перетворюючи водночас соціальні зв'язання на критичні ризики для національної економіки.

6. Підвищення стандартів оплати праці в Україні й щорічний моніторинг якості життя громадян. За результатами моніторингу необхідно здійснювати аналіз та вносити пропозицій з покращення якості життя громадян.

7. Пріоритетним напрямом посилення гарантійної складової політики соціального захисту в Україні на найближчу перспективу має стати завершення пенсійної реформи й остаточний перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення.

8. Посилення контролю за наданням житлових субсидій з метою недопущення випадків їхнього отримання громадянами з порівняно високим рівнем фактичних доходів.

9. Здійснення поетапного перерозподілу навантаження зі сплати внесків між страхувальниками та застрахованими особами й зменшення розміру відрахувань, котрі сплачуються страхувальники до Фондів соціального страхування.

10. Удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму. Адже в основу базового соціального стандарту покладено споживчий кошик, визначений ще у 14 квітня 2000 р., який не враховує життєві потреби людей сьогодення. Хоча, згідно зі Законом України «Про прожитковий мінімум», набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше, ніж раз на п'ять років (п.1 ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» у редакції від 9 грудня 2012 р.

11. Для ефективнішого витрачання бюджетних коштів на соціальний захист населення доцільно об'єднати ті соціальні програми, які виконують однакові функції [21, с. 36-40]. Наприклад, програму пільг на оплату житла та житлово-комунальних послуг і програму житлових субсидій (вони здійснюють ідентичні функції – захисту населення у сфері забезпечення певних стандартів

житлових умов) об'єднати в єдину програму і надавати допомогу залежно від реальних потреб громадян у забезпеченні, принаймні, мінімальних житлових стандартів.

12. Необхідно запровадити податкову систему, де суперечності між необхідністю сплачувати податки та небажанням їх платити буде зведено до нуля. Лише досконала, побудована за загальноприйнятими принципами система оподаткування, яка забезпечує загальнообов'язковість (податки сплачують усі), стабільність (податки гарантовано сплачуються у визначеному державного обсязі), соціальну справедливість (податки сплачуватимуть залежно від обсягу доходів і витрат), спроможна суттєво вплинути на розвиток національної економіки та забезпечення соціальної справедливості в суспільстві [23, с. 253].

13. Створення необхідних передумов для формування середньої верстви в Україні. Адже частка в українському суспільстві оцінюється, за різними даними, від 10 % до 15 %. Саме середня верства у демократичних країнах, яка становить від 60 % населення цих країн, є гарантом соціальної стабільності, носієм державної ідеології й опорою демократичних перетворень.

Резюмуючи зазначене вище, зауважимо, що надто важливо визначати зрозумілі завдання. Сьогодні усім необхідно чітко бачити кінцеву ціль і механізм її досягнення. Має здійснитись диференційована політика стосовно окремих груп населення з урахуванням їхніх цінностей. Старше покоління більше зорієнтоване на цінності закону та порядку, необхідності соціальної допомоги та державної підтримки, оскільки воно не може повністю адаптуватись до нового життя. Щодо цієї частини населення має бути збережений звичний порядок речей, ті види і форми соціальної допомоги, котрі діяли раніше.

Натомість молоде покоління більше розраховує на власні сили, а тому потребує надання можливості для реалізації своєї ініціативи та створення сприятливих стартових умов. У підсумку, це активізує їх до самострахування та

використання власних сил у формуванні соціального захисту, а держава зменшить тиск у частині забезпечення всього населення рівними правами і доступом до соціальних допомог і послуг. Однак, у цьому контексті актуалізується питання вивчення світового досвіду соціального захисту і соціального забезпечення з метою виявлення можливостей його апробування у вітчизняних умовах.

3.2. Позитиви світового досвіду фінансування соціального захисту та соціального забезпечення та можливості його апробації у вітчизняну практику

Соціально-економічні трансформації, які відбуваються в Україні, спрямовані на забезпечення євроінтеграції у європейську спільноту. Більше того, ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна зобов'язалася здійснити усі необхідні перетворення задля гарантування населенню європейських цінностей, соціальних стандартів і норм, що визначають основи соціального добробуту людини. Ці процеси передбачають поступову уніфікацію інститутів, механізмів і рівнів соціального захисту і соціального забезпечення, посилення соціального партнерства та активізації громадської участі у соціальному житті суспільства. У цьому контексті актуалізується питання вивчення світового досвіду та кращих практик і моделей соціального захисту та соціального забезпечення з метою їх апробування у вітчизняних умовах.

Варто наголосити, що у більшості країн з розвинутою ринковою економікою системи соціального захисту сформувалися наприкінці XIX – на початку XX ст., тому вони мають вагомий досвід. Більше того, характерною рисою більшості економік світу є активна участь держави у реалізації соціальної політики, спрямованої на забезпечення умов життєдіяльності людини, розвиток її інтелектуального і професійного потенціалу. Перш за все

це стосується фінансового забезпечення зазначеної сфери, що зазвичай відбувається за рахунок державних коштів. Найбільше державних витрат на соціальних захист (включаючи охорону здоров'я) спрямовується у Данії – 58,%; Німеччині – 58,8%; Фінляндії – 57,3%, Норвегії – 56,3%. У цілому по країнах ЄС на соціальний захист витрачається в середньому 54,% усіх державних коштів [38, с. 117].

При цьому, держави-учасниці ЄС лише координують соціальні проекти та програми і можуть тісно співпрацювати задля обміну кращими практиками та досягненнями у галузі соціального захисту. Значним досягненням соціальної політики ЄС стало підписання угод про створення єдиного страхового простору та координацію національних законодавств у сфері соціального захисту. Фактично це означає не лише можливість вільного переміщення в межах Європейського Союзу, але й працевлаштування в будь-якій державі ЄС при збереженні права на національний соціальний захист.

Соціальні виплати, пільги та джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в різних країнах суттєво відрізняються від тих, до яких звикло населення нашої держави. Соціальне забезпечення відрізняється від інших форм соціальної підтримки наступними особливостями:

1) допомога надається одержувачам без яких-небудь зустрічних зобов'язань з їх боку (наприклад, без винагороди за роботу або послуги, що надаються);

2) соціальне забезпечення не базується на індивідуальній угоді між одержувачем та постачальником послуги (як, наприклад, у разі страхування життя), а стосується великих груп осіб і тому має колективний характер[21, с. 40].

Залежно від умов надання допомоги розрізняють системи, які ґрунтуються на перевірці нужденності (право на допомогу мають тільки особи, чий дохід або добробут нижче певного рівня) та які не враховують рівень доходів (у них отримання допомоги не залежить від загального рівня доходів або добробуту

одержувача або його сім'ї). В особливу категорію умовних систем віднесені і ті системи, які, крім іншого, вимагають від одержувача і (або) його родичів або сім'ї участі в конкретних державних (наприклад, освітніх або медичних) програмах [б. с. 38].

Загалом моделі соціального захисту населення країн Європейського Союзу мають особливості щодо соціального захисту у відносинах з державою, роботодавцем та іншими структурами соціальної сфери, що проявляється у фінансуванні фондів і наданні соціальної допомоги та послуг населенню (див. додаток Г).

I. Німеччина, Франція, Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Бельгія – країни континентальної моделі соціального захисту. Засновником її вважають німецького канцлера О. фон Бісмарк, який ініціював створення трьох галузей соціального страхування, що існують дотепер у цих країнах, страхування зі старості й інвалідності, з хвороби та від нещасних випадків на виробництві.

Фінансування системи соціального захисту та соціального забезпечення у Німеччині здійснюється із внесків застрахованих осіб найманої праці та роботодавців, за рахунок державного бюджету, а також за рахунок комбінації обох видів фінансування. Гарантом виконання соціальних зобов'язань є держава, перерозподіляючи частину коштів на покриття видатків у вигляді державних дотацій.

Аналізуючи німецьку модель, можна стверджувати, що її окремі положення прийнятні для системи соціального захисту населення України. Скажімо, могли би бути втілені принципи активної державної політики повної зайнятості, запровадження розгалуженої системи пенсійного страхування, у тому числі використання виду недержавного пенсійного забезпечення – виробничої пенсії.

У Франції система соціального захисту та соціального забезпечення населення відноситься до одного з варіантів моделі соціального страхування Бісмарка, яка переважає в Європі. Вона передбачає перерозподіл поточних

доходів бюджету соціального забезпечення, формується за рахунок внесків найманих працівників і підприємців на користь пенсіонерів та потребуючих. У Франції система соціального захисту та соціального забезпечення фінансується в основному за рахунок соціального страхування. В країні діють 2 великі фонди, що займаються реабілітацією безробітних, їхньою перекваліфікацією, професійним навчанням та пошуком роботи.

Французька система соціального страхування включає допомоги по безробіттю, пенсії по старості та інвалідності, різні сімейні допомоги, компенсацію витрат на лікування та ін. Вона базується на принципі перерозподілу доходів (виплати суб'єктам соціального страхування здійснюються шляхом відрахувань зі сторони економічно активної частини населення). В результаті французьке суспільство залишається одним із найбільш однорідних та найменш несправедливих [44, с. 77-80].

Унаслідок такої організаційної структури в управлінні системою соціального захисту розв'язується багато питань, пов'язаних зі неоднаковою вартістю життя у різних країнах. Отже, на нашу думку, цей практичний досвід Франції варто використати для розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

У Нідерландах система соціального страхування не підпадає під класичну континентальну схему, але є однією із найрозвиненіших у Європі за масштабами виплат і має багато своєрідних рис. Соціальне страхування здійснюється у таких організаційно-фінансових формах: система державного страхування і система страхування найманих працівників. Також існує система страхування самозайнятих осіб на випадок інвалідності. Законодавством Нідерландів визначені такі види соціальної допомоги: допомога дітям; додаткова допомога безробітним і непрацевдатним; допомога за віком і частковою непрацевдатністю; допомога безробітним; допомога тим, хто працює за наймом. Закон про державну допомогу забезпечує мінімальний дохід для кожного громадянина, котрий не має достатніх засобів для існування.

2. Велика Британія та Ірландія – представники англосаксонської моделі соціального захисту (так званої ліберальної моделі) в Європі, що ґрунтується на доповіді В. Беверіджа 1942 р.

Британська система не передбачає існування цільових страхових внесків, призначених для утримання конкретних страхових програм: пенсійного, медичного страхування, пенсій по інвалідності тощо. Структура фінансування системи соціального захисту у Великій Британії визначається поділом цієї системи на дві частини: національну охорону здоров'я та національне соціальне страхування. В країні на освіту, охорону здоров'я та пенсії виділяють 2/3 соціального бюджету. Частина державних пенсій замінюють пенсії за місцем роботи. Соціальну допомогу населенню надають за рахунок розвинених систем страхування та при мінімальному втручанні держави [54].

Цікавим є той факт, що недержавна пенсія є найбільш популярною. Працівник упродовж трудового періоду формує свою майбутню пенсію перераховуючи до недержавних пенсійних фондів частину доходів. Відбувається інвестування накопичень в економіку країни і надходження доходів. Ця система дозволяє працівнику розраховувати на високу пенсію, розмір якої залежить виключно від працівника.

Така система функціонуватиме в Україні та приносить громадянам дохід лише за умов:

- стабільної та надійної грошово-кредитної системи;
- економічного зростання та впевненості у завтрашньому дні;
- інвестиційно та інноваційно привабливої економіки;
- стабільного зростання рівня та якості життя.;
- відновлення соціальної справедливості;
- зростання довіри населення до недержавних пенсійних фондів та банківської системи країни загалом.

3. Швеція, Данія, Фінляндія та Норвегія – представники скандинавської, або нордичної моделі соціального захисту. Передумову функціонування моделі

становить високоорганізоване суспільство, що ґрунтується на основі принципів інституційного суспільства [5, с. 13].

Основним принципом системи соціального захисту та соціального забезпечення Швеції є її універсальність, тобто охоплення усіх прошарків населення. Наступним за важливістю принципом, характерним для багатьох європейських «соціальних економік», є принцип соціальної солідарності, який полягає у тому, що всі громадяни рівним чином і незалежно від соціального статусу беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, докладаючи співставний власним прибуткам внесок. Необхідним елементом у такій системі є держава, яка бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найбільш уразливих категорій населення.

Рівень оподаткування у Швеції є одним із найвищих у світі, але така дорожняча системи соціального захисту повністю компенсується високим ступенем соціальної захищеності населення.

Скандинавські країни ефективно та сумлінно використовуючи політичні, економічні, соціальні інструменти й механізми. Вони побудували власні моделі на засадах демократії, добробуту, безпеки та відкритості. Тому їхній досвід (передусім економічної політики) становить практичний інтерес для світу й України, а національна ідея як чинник об'єднання нації заради досягнення спільних цілей, інтересів та цінностей постає важливим інструментом націогуртованості.

4. Італія, Іспанія, Греція та Португалія – представники південно-європейської моделі соціального захисту. Її у науковій літературі називають ще рудиментарною, або ж перехідною, тобто такою, що інтерпретується неусталеною моделлю соціального захисту з подальшим її розвитком і вдосконаленням

Одна з основних проблем соціального забезпечення та захисту в Італії є історична відмінність у прибутках населення у північних і південних регіонах, що відображається у статистиці по безробіттю. Пенсія по інвалідності в

економічно слабких регіонах Італії, окрім основного призначення, виконує роль допомоги по безробіттю й соціальної допомоги.

Особливістю італійської системи соціального захисту є незадовільний захист від ризиків людей, які з різних причин опинилися без жодних прибутків. Через цю та інші обставини італійська соціальна політика часто характеризувалася як «рудиментарна». Суттєвою проблемою є асиметрична структура соціальних видатків. Пенсійну проблему ускладнює несприятливий демографічний розвиток: середній показник народжуваності в Італії – один із найнижчих у Європі. Крім того, внаслідок збільшення тривалості життя зростає частка людей похилого віку [44, с. 78].

У світовій практиці, крім чотирьох основних європейських моделей, вирізняють ще американську та японську моделі соціального захисту

В Японії основу соціальної допомоги складають внески працюючих підприємств, державні кошти та доходи від банківських операцій. Існує суспільна взаємодопомога, яка видається центральними та місцевими органами влади на: навчання, житло, медичне обслуговування та похорони. Структура соціального забезпечення має комплексний характер, яка включає в себе виплати, що гарантують мінімальний дохід (пенсії, забезпечення непрацездатних), страхування здоров'я, допомоги потребуючим.

Фінансова база витрат на соціальне забезпечення складається із таких компонентів: 60% – страхові внески найнятих робітників і підприємців, 20% – державні кошти, 12% – доходи від активних фінансових операцій та ін. Така структура фінансових практично не змінилася за останні десять років, окрім збільшення доходів від активних фінансових операцій (за рахунок збільшення пенсійного фонду) і зменшення частини коштів державного бюджету. 88% загальної суми, яка виділяється на соціальний захист населення, спрямовувалось на соціальне страхування, яке в себе включає страхування здоров'я, страхування осіб похилого віку при повторному наймі, пенсії (які за цей час збільшилися у декілька разів), страхування найманих працівників і

компенсації при нещасних випадках. Кошти, які залишаються, використовують на виплати допомоги на дітей, програми тимчасового забезпечення прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність, допомоги жертвам війни та ін. [54, с. 41].

В моделі соціальної політики США присутній лібералізм. Система базується на принципі відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат. Загалом при такій моделі забезпечується досить високий рівень і якість життя основної частини населення. Система соціального забезпечення в США настільки широка, що на початку і всередині 1960-х років майже половину всіх витрат федеральної казни складала виплати на «соціальні потреби», тобто на надання допомоги людям. Окрім федеральних програм уряду всі п'ятдесят штатів проводять свої власні програми допомоги потребуючим [44, с.80].

В Канаді існує комплекс соціальних служб, що фінансуються і керуються державою, та програм, які складають систему соціального забезпечення: social security system, social safety net, welfare state. Загалом бюджет сучасної Канади розподіляється так, що максимальну користь від цих грошей отримують самі мешканці. Витрати на утримання державного апарату та інші потреби держави тут, в перерахунку на душу населення, в декілька раз менші ніж в інших країнах, зокрема в Україні. Податки йдуть в основному на соціальні програми. Канадці часто називають свою систему соціального забезпечення «системою соціальної безпеки». Програми допомоги розраховані на всі прошарки суспільства, особливо на неповнолітніх дітей, безробітних та людей похилого віку. Загалом національні системи соціальних виплат фінансуються за рахунок таких основних джерел надходжень:

- внески в системи соціального забезпечення, що виплачуються роботодавцями та/або працівниками;
- податки, які можуть становити або частину загальних державних доходів, або податки, що резервуються для спеціальних цілей;

- інвестиційні доходи;
- приватні вкладення наявних коштів чи страхові премії.

Однак більшість національних систем соціальних виплат фактично фінансуються одночасно з кількох джерел. Натомість в Україні джерелами фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, соціальну сферу є кошти державного та місцевих бюджетів, кошти позабюджетних фондів. Інші джерела фінансування соціального захисту мають незначні розміри або не використовуються взагалі.

Найкращий варіант для України, з нашого погляду, – спрямувати зусилля на побудову моделі, яка б відповідала умовам соціально орієнтованої економіки й охоплювала: синтез елементів континентальної (Німеччина, Австрія, Швейцарія) й англосаксонської (Велика Британія, Канада, США) моделей функціонування надійного механізму соціального страхування; розвиток соціального партнерства; наявність жорсткого державного контролю за дотриманням мінімальних соціальних гарантій та функціонуванням інститутів соціального захисту. Тобто забезпечення реалізації стратегічного курсу реформ має пов'язуватись зі соціально-орієнтованою економікою. З одного боку, їй повинні бути притаманні плюралізм форм власності й розвинута система ринкових відносин, з іншого – високий ступінь участі держави у забезпеченні ефективності економіки, регулюванні доходів населення та зайнятості, формуванні умов, котрі забезпечують задоволення соціально значущих потреб населення.

Створення такої моделі в Україні та втілення її в життя сприятиме насамперед підвищенню рівня й ефективності соціального захисту населення, у тому числі:

1. Підвищенню розмірів мінімальних соціальних гарантій на основі науково обґрунтованих розрахунків, із врахуванням поточних цін, рівня інфляції та норм споживання.

2. Забезпеченню громадян гідними умовами життя, підтримці соціально незахищених верств та утвердженню в суспільстві соціальної справедливості.

3. Зменшенню соціальної нерівності й майнового розшарування за всіма соціально-економічними показниками (багаті повинні багатіти лише за умови, коли нація процвітає).

4. Гарантуванню зростання рівня зайнятості й зменшення безробіття, зокрема формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці та надання соціальних гарантій економічно активній частині населення. Запровадженню активних заходів соціального захисту та створення організаційно-економічного механізму, який би сприяв зменшенню частини населення, що потребує соціальної допомоги

Можливі напрями використання в Україні досвіду соціального захисту країн розвинутої та перехідної економіки, який міститься у відповідних моделях соціального захисту населення, це запровадження:

- ефективного функціонування й узгодженої роботи національного, регіонального та місцевого систем управління соціальним захистом;
- демократичності й прозорості соціального захисту, спрощення процедури надання різних видів соціальної допомоги;
- збалансованих форм та методів соціального захисту населення на основі оптимального сполучення адресності й універсальності;
- гарантування повного використання кожною людиною своїх прав для звернення за допомогою до відповідних соціальних інститутів;
- моніторингу об'єктивності стану рівня життя осіб, сім'ї, соціально уразливих груп, котрі звертаються за соціальною допомогою;
- чіткої наукової обґрунтованості заходів зі соціального захисту та нормативно-правового його забезпечення.

Висновки до розділу 3

За результатами визначення шляхів удосконалення фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Удосконалення системи соціального захисту та соціального забезпечення має супроводжуватися структурними змінами в бюджетно-податковій політиці країни, інституційним удосконаленням механізмів державного управління, підвищенням якісного рівня прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньострокову перспективу.

2. Започатковане реформування сфери соціального захисту в Україні потребує невідкладних кроків з боку держави для посилення ролі недержавних інститутів соціального захисту, що призведе до зменшення тиску на державу в сфері соціального захисту населення.

3. Не існує однієї моделі, яка б повністю підходила для побудови вітчизняної системи соціального захисту. Особливістю сучасного розвитку економіки України є зростання ролі соціальної сфери, яка створює сприятливі умови як для духовного, так і для матеріального життя, оскільки якість, асортимент і доступність послуг, котрі надаються, є важливою складовою частиною формування високого рівня життя населення.

Враховуючи сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної економіки, на нашу думку, збільшення обсягів бюджетного фінансування в Україні є проблематичним, тому необхідно зосередити увагу на підвищенні ролі та рівня позабюджетного фінансування. Так, для установ соціальної сфери, котрі фінансуються переважно за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, доцільно розширити автономію у сфері залучення та використання фінансових ресурсів. Це дасть змогу не лише самостійно залучати додаткові фінансові ресурси, а й витратити їх, виходячи з власних потреб.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретико-прикладних засад фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні дало змогу уточнити низку наукових положень теоретичного характеру, також запропонувати практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності фінансового забезпечення зазначеної сфери за рахунок оптимізації й раціоналізації його джерел в частині стимулювання самофінансування й недержавного пенсійного забезпечення. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати наступні висновки і пропозиції.

1. В умовах перманентного зростання фінансіалізації та глобалізації економічних процесів важливої ролі набувають питання соціалізації економічних систем. Це обумовлено тим, що соціальний захист та соціальне забезпечення нерозривно пов'язані з економічними зрушеннями та визначаються рівнем розвитку держави. Більше того, вони покликані убезпечувати ті категорії громадян, на які чинять вплив соціальні ризики й загрози, зумовлені окресленими трансформаційними зрушеннями.

На основі ґрунтовного аналізу наукових підходів до тлумачення сутності соціального захисту його доцільно розглядати як систему соціальних інститутів та інституцій, що забезпечують формування та організацію безпечного соціально-економічного розвитку, використовуючи елементи інституційно-системного підходу. Тоді як соціальне забезпечення є механізмом захисту від життєвих ризиків, формою матеріального забезпечення у старості, при непрацездатності, в разі настання інвалідності, хвороби, втрати годувальника і в інших випадках. Систематизовано основні функції соціального захисту та соціального забезпечення, до яких віднесено економічну, фінансову, соціальну та правову.

2. З'ясовано, що основними джерелами фінансування соціального захисту та соціального забезпечення виступають: 1) бюджетні та позабюджетні фонди

грошових коштів, які мають безповоротну та безоплатну основу, 2) фінансові ресурси суб'єктів господарювання та некомерційних організацій у формі благодійних внесків, безоплатної фінансової допомоги тощо. Бюджетні джерела відіграють визначальну роль у фінансуванні соціального захисту та соціального забезпечення і забезпечуються коштами Державного та місцевих бюджетів. Позабюджетні джерела представлені більшою мірою фінансовими ресурсами цільових позабюджетних фондів – Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Розглянуто та охарактеризовано основні моделі соціального захисту, які знайшли своє відображення в економічних системах світу, – скандинавську, корпоративну, залишкову та рудиментарну.

3. В Україні діяльність держави із приводу фінансування соціальної сфери має надзвичайно важливе значення для життя суспільства. Це, у першу чергу, зумовлено різким падінням доходів більшості населення й орієнтацією громадян на отримання допомоги саме від держави. Значний рівень фінансового забезпечення соціальних видатків в Україні не є показником, що система соціального захисту й забезпечення населення є ефективною з точки зору доступності та якості надання соціальних послуг і соціальної допомоги. Тому створення ефективною системи фінансового забезпечення соціального захисту та забезпечення населення є домінуючим завданням на сучасному етапі в Україні й потребує її подальшого вдосконалення та реформування. Запропоновані заходи зменшать навантаження на бюджет і сприятимуть нормальному забезпеченню фінансування соціальних виплат із відповідних джерел.

Фінансування соціальних виплат та програм здійснюється через розпорядників бюджетних коштів. Це бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету. Варто відзначити, що з

прийняттям Бюджетного кодексу України у 2001 р. поліпшилося фінансування соціальних програм на місцевому рівні, оскільки значна їх частина почала фінансуватися за рахунок цільових трансфертів з державного бюджету.

4. На основі дослідження тенденцій і стану фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні виявлено спадну динаміку частки видатків зведеного бюджету України на окреслені цілі у загальній сумі видатків зведеного бюджету та у ВВП. Більше того, найбільша сума бюджетного фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України була виділена у 2019 році і становила 218,6 млрд. грн. Щодо фінансування соціального захисту та соціального забезпечення з місцевих бюджетів, то його обсяги знизились з 141282,84 млн. грн. у 2017 році до 103158,14 млн. грн. у 2019 р. Найбільший їх обсяг припадав на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді.

Аргументовано, що державна система фінансування соціальних виплат України потребує реформування, застосування таких принципів надання та фінансування державної соціальної допомоги, які дадуть змогу працювати на користь тих, хто дійсно потребує соціального захисту. Державні програми мають насамперед сприяти розвитку економіки та піднесенню рівня життя населення, децентралізації системи надання соціальних послуг та територіальному наближенню надання послуг до місця проживання їх отримувачів, посиленню відповідальності органів місцевого самоврядування за якість надання соціальних послуг та ефективне використання коштів на соціальний захист населення.

5. Аналіз структури видатків соціальної сфери в Україні довів, що соціальний захист і соціальне забезпечення – одна з найбільш видаткових статей бюджетних коштів. Вони спрямовувались на такі цілі: допомогу при народженні дитини; допомогу на дітей одиноким матерям; допомогу малозабезпеченим сім'ям; субсидії на житлово-комунальні послуги та паливо (житлова субсидія); соціальні пільги. Виявлено, що фінансові ресурси

утворених соціальних фондів також використовуються з метою підвищення соціальної захищеності населення та отримання громадянами якісних соціальних допомог і послуг.

6. Доведено, що удосконалення системи соціального захисту та соціального забезпечення має супроводжуватися структурними змінами в бюджетно-податковій політиці країни, інституційним покращенням механізмів державного управління, підвищенням якісного рівня прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньотермінову перспективу, а також раціоналізацією механізмів її фінансування. У цьому контексті необхідно забезпечити:

1) систематизацію та кодифікацію нормативно-правової бази з питань соціального захисту населення через розробку й прийняття Соціального кодексу України, що дозволить уникнути багатоаспектності законодавства в окресленій сфері та уніфікувати його з міжнародними нормами і стандартами;

2) генерування та державну підтримку самострахування та недержавного пенсійного забезпечення громадян, що знизить фінансову залежність сфери соціального захисту та соціального забезпечення від бюджетного фінансування та розширить можливості залучення вільних грошових коштів суб'єктів господарювання і населення;

3) паритетного фінансування програм соціального захисту за рахунок: переходу до трирівневої пенсійної системи, розвитку загальнообов'язкового медичного страхування, підвищення ролі місцевих бюджетів та органів самоврядування у соціальному забезпеченні громадян, стимулювання благодійних проєктів, акцій соціально-етичного маркетингу, соціальної відповідальності бізнесу;

4) дотримання принципу адресності соціальних виплат з поступовою відмовою від загальних пільг та субсидій, що дозволить більш ефективно та раціонально перерозподіляти фінансові ресурси соціальної сфери та уникати нецілеспрямованого та безпідставного їх використання через необґрунтоване

відтворення контингенту пільговиків. Також у цьому контексті важливим є чітке регламентування базового розміру державної допомоги, формули та механізмів її індексації;

5) соціальної стандартизації у сфері отримання доходів громадян і розподілу фондів суспільного споживання, що в сукупності гарантуватиме відповідний рівень та якість життєдіяльності людини;

б) запровадження поетапного перерозподілу навантаження зі сплати єдиного соціального внеску між страхувальниками та застрахованими особами й зменшення розміру відрахувань, котрі сплачують страхувальники до фондів соціального страхування. Така практика активно застосовується в розвинутих економічних системах. Однак для її апробування необхідно забезпечити створення передумов для формування середнього прошарку населення, яке б заклало підґрунтя зародження нової соціальної структури суспільства;

7) підвищення стандартів оплати праці в Україні й щорічний моніторинг якості життя громадян. За результатами моніторингу необхідно здійснювати аналіз та вносити пропозицій з покращення якості життя громадян.

7. На основі дослідження моделей соціального захисту населення країн ЄС аргументовано, що Україні найбільш сприятливою для апробування є така модель, яка б відповідала умовам соціально орієнтованої економіки і становила поєднання елементів континентальної й англосаксонської складових в частині:

- розвитку соціального партнерства;
- функціонування надійного механізму соціального страхування;
- існування жорсткого державного контролю за дотриманням соціальних гарантій і підвищенням ефективності функціонування інститутів соціального захисту.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз проекту бюджету за видатками на 2019 рік. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/vydatky-derzhbjudzhetu-2019.pdf>.
2. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування на випадок безробіття. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3D9qXqnZSCjqLVmqKsppOgcGmK1qawwHoYyNf6K0T47Gz6ev8PvdPYGrPWu-Kg28Vq1nQC73MX3yln4Zu7m_OPOZNPfheodwpxBtNgm7E%253A-7w2NwAP8gdK_Qgv%26r%3D1607257790770&default_mode=view&lang=uk#start=0.
3. Балтачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні. *Економіка промисловості*. 2012. № 1-2. С. 302–309
4. Баранник Л.Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 8-15.
5. Більцан А.О. Моделі соціального захисту населення у світі. *Економіка та підприємництво*. 2013. № 2. С. 9-14.
6. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. К.: Знання, 2005. 615 с.
7. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>.
8. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України «Про державний бюджет України на 2018 рік». URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/8-5_2019/Vysn_vyk_dbu_2018_8-5_2019.pdf
9. Ганко А. Фінансовий механізм реалізації державної програми соцзахисту. *Соціальний захист*. 2014. № 5. С. 45-47.
10. Гітіс Т.П., Чемерис Є.Т., Антонова В.І., Носаньова А.С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1 (59). С. 116-122.

11. Гнидюк І.В., Гайдей О.В. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 4 С. 68-72.

12. Гринчишин І.М., Проць В.І. Тенденції формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 698-701.

13. Демченко К.І. Аналіз динаміки надходжень до пенсійного фонду України. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць / за ред. : М.І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет*. 2019. № 1 (69). С. 29-39.

14. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери : м-фія / За ред. доктора філософії, проф., академіка АЕНУ Т.М. Кір'яна, д.е.н., проф. Ю.В. Пасічника. Черкаси, видавець Чабаненко Ю., 2012. 398 с.

15. Дідик С.М. Зарубіжний досвід фінансування соціального захисту населення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 4. Т. 1. С. 127-129.

16. Дюк А.А. Формування системи видатків державного бюджету та їх оптимізація. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/69.pdf.

17. Жук О.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 62-71.

18. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2018 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/446736-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2018-rik>.

19. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121043-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2019-rik>.

20. Звіт про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/33974-zvit-pro-vykonannya-pokaznykiv-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2017-rik>.

21. Івашова Л.М., Івашов М.Ф. Фінансові механізми реалізації соціальної політики держави: пільги та субсидії для населення. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління*. 2013. № 2. С. 34-42.

22. Калашников С.В. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. 47 с.

23. Качула С.В., Бодня Д.А., Поривай А.А. Податки як основа реалізації соціальної функції держави. *Економічний вісник університету: зб. наук. праць учених та аспірантів*. 2017. Вип. 34 /1. С. 251-259.

24. Кириленко О.П., Огінська А.Ю. Фінансування соціального захисту населення в Україні : тенденції та перспективи. *Інноваційна економіка*. 2018. № 1-2. С. 175-182.

25. Кириленко О.П., Толуб'яка В.С. Соціальне страхування : підруч. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ. 2016. 516 с.

26. Кір'ян Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери : м-фія / За ред. д.ф, проф. Т.М. Кір'ян. Черкаси : В-во Чабаненко Ю., 2016. 398 с.

27. Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1-10.

28. Кнейслер О., Камінська О. Проблеми інституційно-правового забезпечення асистанської діяльності на страховому ринку України. *Світ фінансів*. 2016. № 1. С. 192-205.

29. Коваль О.Я., Тарасенко Л.Л., Яцків Т.Г. Реформування пільг і привілеїв в Україні – наближення до європейських стандартів. Львів: Галицький друкар, 2009. 216 с.

30. Коленда Н.В. Соціальний захист населення регіону як шлях до забезпечення його соціальної безпеки. *Економічний часопис*

Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. 2017. № 3. С. 67-73.

31. Колосок А.М. Соціальний захист населення Волинської області: реалії та перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 12. С. 267-273.

32. Кропивницький М.О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 850. С. 39-47.

33. Кудінова М.М., Варук В.В. Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 460-463.

34. Лисяк Л.В. Роль державного бюджету у зміцненні доходів Пенсійного фонду України. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. Вип. № 10/1. Т. 24. С. 38-45.

35. Лисяк Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2017. С. 23-30.

36. Лободіна З.М. Бюджетне фінансування соціального захисту в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 3. С. 7-19.

37. Макарова О.В. Державні соціальні програми : теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки. Київ : Ліра-К, 2004. 328 с.

38. Мальований М.І. Оцінка бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 1 (72). С. 116-135.

39. Мальований М.І. Теоретичні основи забезпечення соціального захисту. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 5/1(132). С. 174-185.

40. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні : м-фія. Умань : СПД Сочінський, 2016. 496 с.

41. Мартинова Л.Б. Планування соціального захисту населення в контексті активізації євроінтеграційного процесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 4. С. 92-98.
42. Миськів Г.В., Чапляк Н.І., Григоришин Н.О. Фінансування соціальної сфери в умовах децентралізаційних змін. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2018. Вип. 2. С. 82-90.
43. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О. Удосконалення фінансування соціальної інфраструктури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 13-16.
44. Нікілева Л.О. Порівняльна характеристика фінансових моделей соціального забезпечення та захисту населення в Україні і світі. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 3 (48). С.76-82.
45. Огінська А.Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131-136.
46. Осіпова Л.В., Плахтій В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні : сучасний стан та перспективи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 125-138.
47. Оспішева І.В. Фінанси : навч. посіб. / за ред. І.В. Оспішева. К. : Знання, 2006. 415 с.
48. Пом'якшення негативного впливу наслідків пандемії COVID-19 на вразливих дітей та вразливі сім'ї: рекомендовані заходи соціального захисту : аналітична записка. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/4931/file/SP%20Analytical%20note,%20Ukrainian.pdf>.

49. Пріхно І.М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 23. Ч. 1. С. 105-108.

50. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. за № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

51. Ріппа М.Б. Імперативи бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 3. С. 28-40.

52. Роледерс В.В., Кукель Г.С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49–54.

53. Рудик В.А. Соціальний захист громадян: про питання понятійно-термінологічного складу в теорії та практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 3. С. 100.

54. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : м-фія. К.: ПІК ДСЗУ, 2013. 318 с.

55. Сидор І.П. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти і вітчизняна практика. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4298>.

56. Соціальний захист населення України : статистичний збірник. Державний комітет статистики України. К., 2016. С. 11-12.

57. Співак Я. О. Соціальний захист населення: міждисциплінарний аспект. *Intellectual Archive*. 2018. № 2 (7).

58. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України» / за ред. І.В. Калачова. К. : Державна служба статистики України, 2013. 123 с.

59. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення. *Право України*. 2000. № 5. С. 24-26.

60. Степанова О.В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 73-79.

61. Тищенко О.В. Досвід соціального забезпечення населення в провідних країнах Європейського союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 2. С. 76-81.

62. У 2019 році Пенсійний фонд України забезпечив фінансування пенсійних виплат та подальший розвиток пенсійної системи; розширював мережу надання пенсійних послуг. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf.

63. Хомутенко А.В. Проблематика управління державними бюджетними та позабюджетними фондами грошових коштів в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 60-66.

64. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог: сучасний стан і пріоритети. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2 (41). С. 43-48.

65. Шиліна Г.М. Фінансування соціального захисту населення України: джерела, форми та методи : дис. канд. ек. наук / Шиліна Ганна Миколаївна. Маріуполь, 2015. 212 с.

66. Яфінович О.Б. Особливості фінансування системи соціального захисту населення в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12. С. 195-199.

ДОДАТКИ

Додаток А

Семантичні властивості понять «захист» та «забезпечення»*

Поняття	Семантичні властивості
«захист»	1. Дія за значенням захищати: а) обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій та впливу; б) пильно стежити за недоторканістю чого-небудь і багато для цього роботи; 2. Заступництво, охорона, підтримка.
«забезпечення»	1. Дія за значенням забезпечити: а) постачати щось у достатній кількості, повністю задовольняючи які-небудь потреби; б) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; в) захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки. 2. Матеріальні засоби, які забезпечують можливість до існування. 3. Забезпечити кого-небудь чим-небудь в достатній кількості.

* Побудовано автором на основі [45].

Додаток Б

**Систематизація наукових підходів до тлумачення сутності поняття
«соціальний захист»**

Автор	Визначення	Джерело
1. Соціальний захист як функція (держави, суспільства)		
Флорескул Н.	соціальний захист – це функція суспільства по забезпеченню соціального положення громадянина, що склалося внаслідок дії соціальних ризиків, відповідно до умов, які визначаються з його невід’ємних і загальновизнаних прав	Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. Вісник КНТЕУ. 2009. № 2. С. 37.
Сирота І.М.	соціальний захист – це функція держави	Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні : учебник. Х.: «Одиссей», 2000. 373 с.
Кичко І.І.	соціальний захист – це забезпечення соціальної безпеки, як визначальну функцію соціальної держави	Кичко І.І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту. <i>Фінанси України</i> . 2005. № 4. С. 148-153.
Приходько С.	соціальний захист – це функція держави	Приходько С. Окремі питання вдосконалення системи загальнообов’язкового державного соціального страхування громадян в Україні. <i>Правове регулювання економіки</i> . 2001. Вип. 2. С.174-186.
2. Соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів тощо		
Крихтіна Є.І.	соціальний захист – це комплекс правових, економічних і організаційних заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, оцінки їхнього можливого впливу на різних етапах прояву, а також забезпечення соціальних гарантій відповідно економічним умовам розвитку суспільної системи	Соціальна політика та економічна безпека / Під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. І. Крихтіна. Донецьк : Каштан, 2004. 336 с.
Скуратівський В.А.	соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах	Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики : навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 200 с.

Продовж. дод. Б

Грушко В. І.	соціальний захист це – сукупність заходів та механізмів їх здійснення, які використовує суспільство для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення	Грушко В. І. Пенсійна система України : навч. посіб. К., 2006. 496 с.
Бичков С.І.	соціальний захист – це комплекс нормативних актів, форм, методів та дій	Бичков С.І. Теоретичні аспекти формування системи соціального забезпечення. <i>Державне управління : теорія та практика.</i> 2006. №1. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2006-1/txts/SOCIALNA/06bsiszn.pdf .
Хапланова Є. М.	соціальний захист – це сукупність нормативно закріплених гарантій спрямованих на вирівнювання положення громадян з іншими членами суспільства у випадках настання соціальних ризиків	Хапланова Є. М. До визначення поняття «соціальний захист осіб похилого віку». <i>Форум права.</i> 2008. № 1. С. 434-438.
Лібанова Е.М.	соціальний захист – це комплекс організаційно-правових (створення інститутів соціального захисту та законів, що регулюють їх діяльність) та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах»	Лібанова Е.М., Палій О.М. Ринок праці та соціальний захист. К., 2004. 491 с.
Гончаров А.	соціальний захист – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, спрямовані на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи та на підтримання оптимальних умов життя	Гончаров А. Поняття соціального захисту. <i>Підприємництво, господарство і право.</i> 2009. № 10. С. 126-129.
Лагутін В.Д.	соціальний захист – це сукупність заходів, що здійснюються у суспільстві для забезпечення суспільно нормативних умов матеріального та духовного життя всіх членів суспільства, насамперед тих, хто не здатний самотійно забезпечити такі умови	Лагутін В.Д. Людина та економіка: соціоекономіка : навч. посіб. для вузів. К. : Просвіта, 1996. 336 с.

Продовж. дод. Б

3. Соціальний захист як система інститутів, заходів, гарантій, засобів тощо		
Москаленко В.В.	соціальний захист – це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив	Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. Наукові записки НаУКМА. Т. 21. Політичні науки. Київ: Видавничий дім “КМ Академія”, 2003. С. 41- 44.
Болотіна Н. Б.	соціальний захист – це система юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів і заходів у державі щодо захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків	Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. К. : Знання, 2005. 615 с.
Флорескул Н.	соціальний захист – це одного боку, функціональною системою, тобто системою напрямів, за якими вона здійснюється, а з іншого – системою інститутів, що її забезпечують (державна, суд, профспілки та інші громадські організації). У будь-якій державі є ціла система соціальних інститутів, які здійснюють соціальний захист громадян	Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. <i>Вісник КНТЕУ</i> . 2009. № 2. С. 34-46.
Бендасюк О.	соціальний захист в умовах ринкової економіки – система державних заходів щодо забезпечення належного матеріального та соціального становища громадян у разі виникнення несприятливих умов, а саме: повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством	Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. <i>Галицький економічний вісник</i> . 2010. № 1(26). С. 123-126.

Продовж. дод. Б

Борецька Н.П.	соціальний захист – це система соціальних та економічних прав та гарантій, що закріплюється законодавчо державою і реалізується її соціальною політикою на основі механізмів забезпечення життєвого рівня, достатнього для відтворення і розвитку особистості на всіх етапах життєдіяльності людини	Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Донецьк: Янтра, 2001. 352 с.
Приходько С.	соціальний захист – це система правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення всіх громадян рівними можливостями досягнення життєвого рівня для себе та своєї сім'ї, соціальної підтримки і допомоги на випадок певних обставин, наприклад непрацездатності, хвороби, безробіття тощо	Приходько С. Держава і соціальний захист громадян. <i>Право України</i> . 1999. № 2. С. 22-26.
Єрмолівська О. Ю.	соціальний захист – це система відносин між індивідом і суспільством з приводу розв'язання протиріч між негативними соціальними наслідками та становленням ринкової організації виробництва, реальними можливостями людини адаптуватися до них	Соціальний захист як чинник стабілізації життєвого рівня населення в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. канд. екон. наук. Єрмолівської О. Ю. Х., 1996. 32 с.
Вакуленка В.М., Орлатого. М.К.	соціальний захист – це система організаційних, правових та економічних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав громадянина в державі	Соціальний захист населення України : навч. посіб. / За заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. К. : Вид-во НАДУ; Вид-во «Фенікс», 2010. 212 с.
Єпіфанов А.О.	соціальний захист – це система державного матеріального забезпечення ветеранів праці та інших громадян похилого віку, ветеранів війни, громадян, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи, державної допомоги сім'ям з дітьми, загальної цільової грошової допомоги на проживання тощо	Єпіфанов А.О., Сало І.В., Дьяконова І.І. Бюджет і фінансова політика України. К. : Наукова думка. 1997. 304 с.

Продовж. дод. Б

4. Соціальний захист як діяльність (політика) держави		
Болотіна Н.	соціальний захист – це соціально-захисна діяльність держави щодо забезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків	Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. <i>Право України</i> . 2000. № 4. С. 37-39.
Дідківська Л.І., Головко Л.С.	соціальний захист – це державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів	Дідківська Л.І., Головко Л.С. Державне регулювання економіки : навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2000. 209 с.
Мельник К.Ю.	соціальний захист – це діяльність держави щодо встановлення та реалізації гарантій соціально-економічних і соціально-культурних прав, що спрямовано на забезпечення процесу формування та розвитку професійних якостей та задоволення матеріальних та моральних потреб у відповідності з тим соціально-правовим статусом, який вони посідають в суспільстві	Мельник К.Ю. Проблеми соціального захисту працівників органів внутрішніх справ. <i>Право і безпека</i> . 2002. № 2. С. 97-101.
Хапланова Є.М.	соціальний захист – це діяльність держави щодо встановлення та забезпечення соціально-економічних і соціально-культурних прав людини і громадянина	Хапланова Є. М. До визначення поняття «соціальний захист осіб похилого віку». <i>Форум права</i> . 2008. № 1. С. 434-438.
Вакуленко В.М Орлатий М.К.	соціальний захист – це діяльність щодо попередження, пом'якшення та усунення чинників соціального ризику	Соціальний захист населення України : навч. посіб. / За заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. К. : Вид-во НАДУ; Вид-во «Фенікс», 2010. 212 с.

Продовж. дод. Б

5. Соціальний захист як інститут		
Лібанова Е.М.	соціальний захист – це комплекс організаційно-правових (створення інститутів соціального захисту та законів, що регулюють їх діяльність) та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах	Лібанова Е.М., Палій О.М. Ринок праці та соціальний захист. К., 2004. 491 с.
Чутчева О.Г.	соціальний захист – це самостійний правовий інститут, поєднує відособлену групу юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які характеризують прагнення суспільства відгородити своїх членів від загрози неможливості задоволення потреб, визнаних їм основними і важливими з метою забезпечення стійкого розвитку усього суспільства	Правове регулювання соціального захисту громадян України : автореф. дис. канд. юрид. наук Чутчевої О.Г.: 12.00.05 / Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 19 с.

Додаток В

Моделі соціального захисту країн світу*

Моделі	Характеристика
<i>Скандинавська модель (Швеція)</i>	Солідарна й універсальна система соціального захисту. Державні зусилля спрямовані на мінімізацію соціальних проблем і максимізацію надходжень до бюджету. Високий рівень зайнятості у країні (забезпечення значної частини захисту через роботу). Активне залучення жінок до трудової діяльності (виконання частини функцій з неформального догляду соціальними працівниками). Достатньо високий престиж соціальних працівників
<i>Корпоративна модель (Австрія, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Франція та Італія)</i>	Участь різних секторів – державного, недержавного та неформального у сфері соціального захисту. Вища організація не повинна перебирати на себе функції, які може виконати організація нижчого рівня. Держава повинна надавати можливість недержавним і неформальним організаціям вирішувати певні питання. Суперництво між недержавними організаціями сприяє творчості та інноваціям. Система колективної відповідальності під контролем держави
<i>Залишкова модель (Велика Британія)</i>	Наголос на підтримці поза ринком праці. Орієнтація державної допомоги на соціальну патологію. Державна соціальна допомога має образ «останньої надії». Поляризація функцій догляду та контролю (держава – контроль, недержавні організації – здійснення догляду). Дуалізм держави і ринку у страхуванні, житловому забезпеченні, освіті, охороні здоров'я, службах допомоги у громад
<i>Рудиментарна модель (Португалія, Іспанія, Греція, Ірландія)</i>	Головна риса – юридичні права на соціальний захист мінімальні або взагалі відсутні. Функції соціального захисту держава перекладає на волонтерський та неформальний сектори. Пошук джерел фінансування програм соціального захисту – проблема соціальних працівників. Соціальні служби діють некоординовано і несистематично

* Побудовано автором на основі [44].

Додаток Г

Особливості моделей соціального захисту країн ЄС*

Модель	Особливості моделі
<p align="center">Континентальна модель (модель Отто Бісмарка)</p>	<p>Встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, тому соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Зазначена модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків. Модель базується на принципі соціального страхування і професійній солідарності, що передбачає існування страхових фондів, якими на паритетних засадах керують власники підприємств і наймані робітники. Такі фонди акумулюють соціальні відрахування з заробітної платні, за рахунок яких здійснюються страхові виплати. Фінансування таких систем відбувається незалежно від державного бюджету, оскільки така модель соціального захисту суперечить принципу бюджетної універсальності. Для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати, соціальний захист реалізується через принцип соціальної допомоги. Проте принцип обов'язковості соціального страхування дотримується не завжди. Це пов'язано з існуванням граничних рівнів зарплатні, вище за які або відбувається лімітування відрахувань, або належність до системи соціального страхування вже не є обов'язковою</p>
<p align="center">Англосаксонська модель (модель Вільяма Беверіджа)</p>	<p>Базується на таких принципах: всезагальності (універсальності) системи соціального захисту – поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги; одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування; розподільної справедливості – основний у даній моделі, оскільки мова йде не про професійну, а про національну солідарність. Фінансування здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок державного бюджету. Модель передбачає досить низькі соціальні виплати по соціальному страхуванню, при домінуючій ролі соціальної допомоги у системі соціального захисту</p>

Продовж. дод. Г

<p align="center">Скандинавська модель</p>	<p>Соціальний захист розуміється як законне право громадянина. Відмінною рисою моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантується усім жителям країни й не обумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. У цілому рівень соціальної захищеності, пропонуваної цією моделлю, доволі високий. Не в останню чергу це досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання прибутків. Необхідною попередньою умовою функціонування даної моделі є високоорганізоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту. Фінансування здійснюється, переважно, за рахунок оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих робітників.</p>
<p align="center">Південноєвропейська модель</p>	<p>Рівень соціальної захищеності у цій моделі відносно низький, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї. Тому сім'я й інші інститути громадянського суспільства відіграють не останню роль, а соціальна політика носить переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат у прибутках окремих категорій громадян. Характерною рисою даної моделі є також асиметрична структура соціальних видатків. Так, в Італії найбільшу частку соціальних видатків становить пенсійне забезпечення (14,7 % ВВП при середньоєвропейському рівні 12,5 %), тоді як на підтримку сім'ї, материнства, освіти й політику зайнятості витрачаються порівняно незначні кошти (близько 1 %).</p>

* Побудовано автором на основі [44].